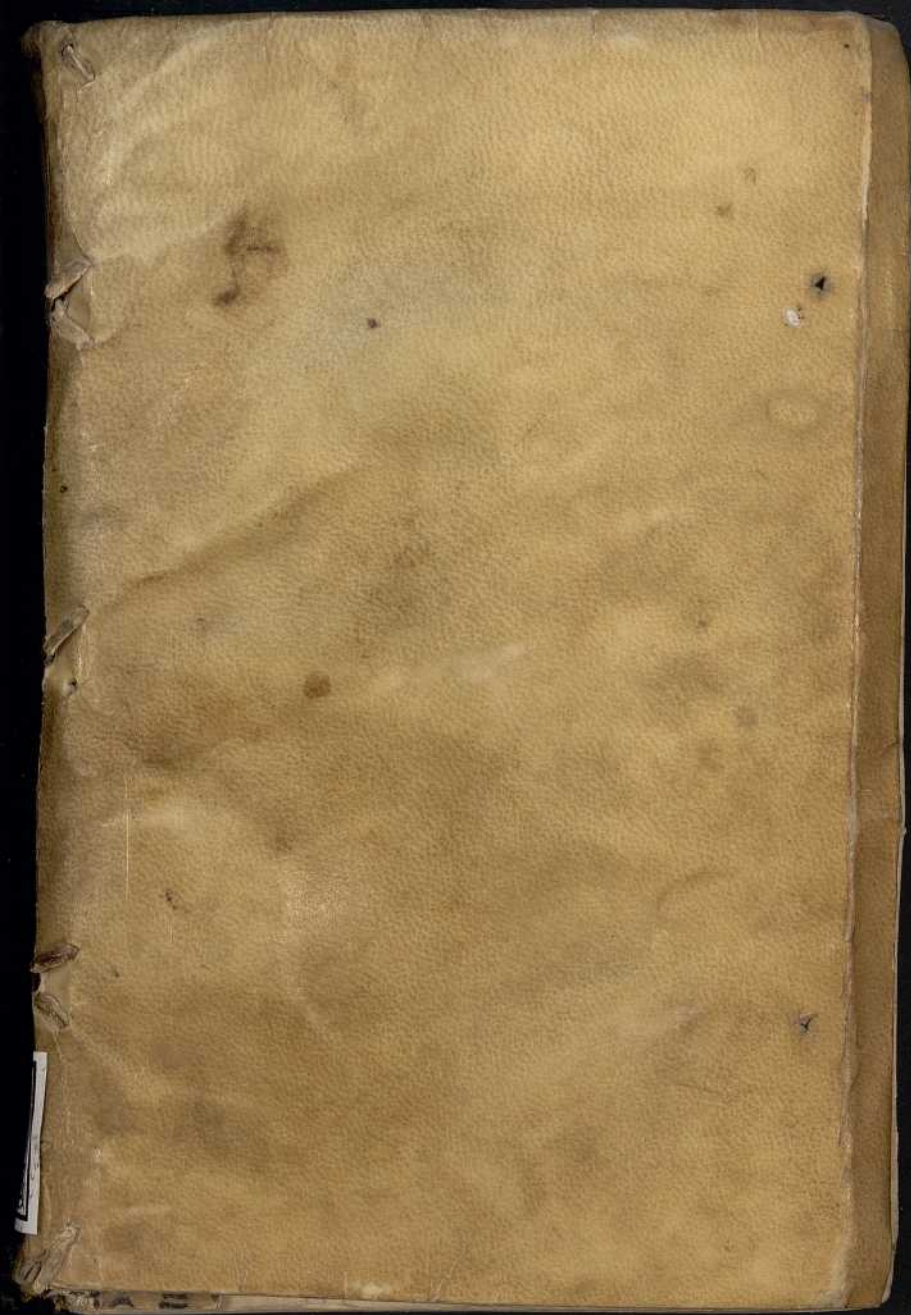

Handwritten text on a brown paper cover, oriented vertically. The text is written in a dark brown ink and appears to be "Handwritten".

A
22-288

28
612

Microfilis.

IO

B. de la Roche de la Roche

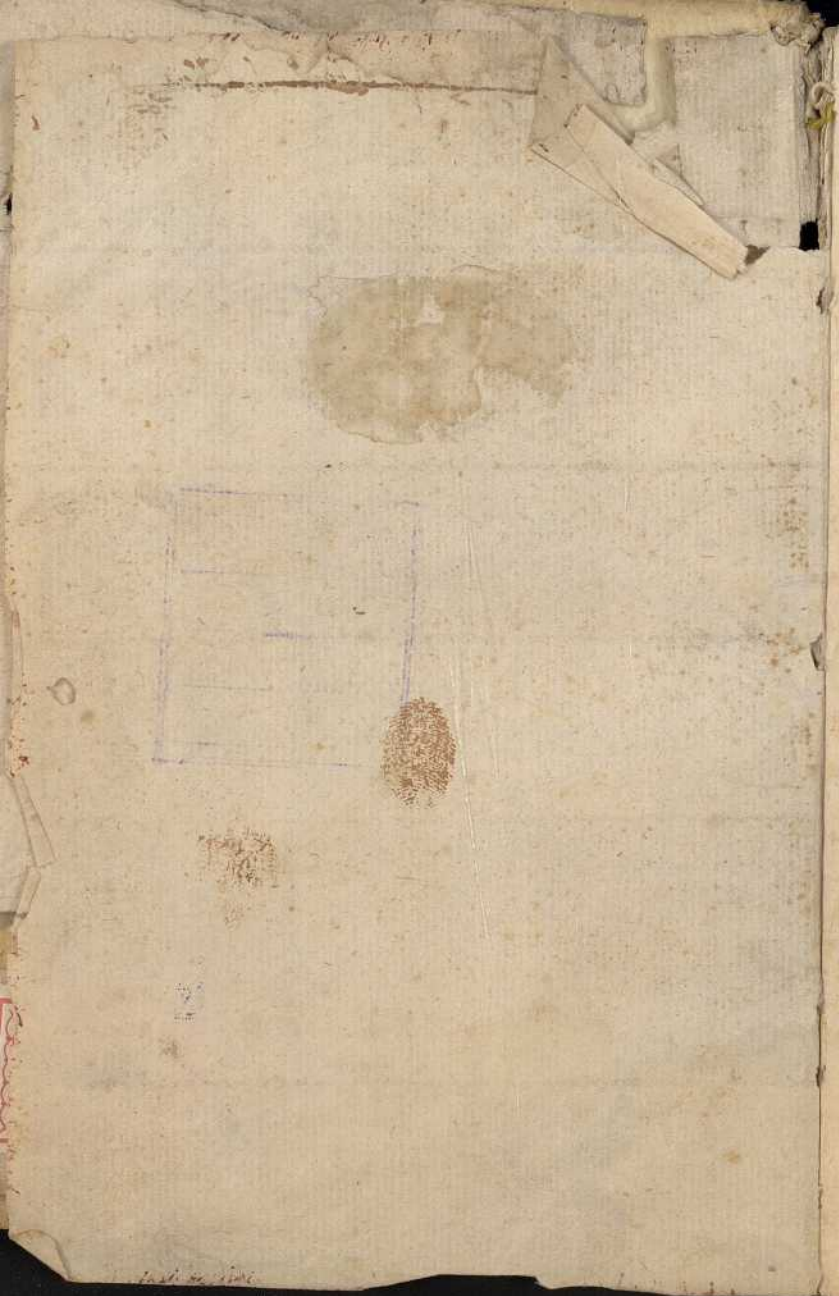
270 to 7-5

*man
por
m...*

28
612

Microfilus

Q. 9523

IO. ANTONII

(1)

VIPERANI

DE SCRIBENDA

HISTORIA

LIBER.

De A. Col. de la Comp. de Jenu de Granada

J. B. B.

ANTVERPIAE,
Ex officina Christophori Plantini.

M. D. LXIX.

11804/66

ANTONIO PERENOTTO

S. R. E. TITVLI Sta. PRISCÆ
*presbytero Card. Granuellano, Archi-
episcopo Mechliniensi,*

IO. ANTONIVS VIPERANVS.

CVM valetudinis causa me ad
meos Messanam recepissem, in-
cidi in ea tempora, quæ plena
tumultus, & periculi nos in gra-
ui cura, & timore habuerunt. Nam id
temporis Solimannus Turcarum Impe-
rator ira, odioq; permotus aduersus mili-
tes Hierosolymitanos, quos ex insula Rho-
do eiecerat, nunc Melitam incolentes
vnam ex his insulis, quæ propinque Siciliae
in Africam prospectant, & audentiores
quàm antea effectos ingenti bello petiuit,
tanquam ex sprete Ottomanici imperij
maiestate supplicium desumpturus. Vnde
magnum vniuersæ quoque Siciliae discrimen
impendere sentiebamus; augeba-
turq; metus in nobis eò magis, quò magis
intelligebamus neque Melitam viris satis
esse munitam, neq; mœnia, & propugna-
cula nostrorū vim hostilium tormetorum
posse vlllo pacto sustinere. Sed re præter

omnium opinionem bene gesta, nec tam humana virtute, quàm diuina, pleriq; eorum, qui non minus auctoritate apud me poterant, quàm beueuolentia, hortati me sunt ad scribendum hoc bellum, quo nullû acrius neq; nostra, neque maiorû nostrorû memoria gestum fuisse videbatur. A quo opere multa me deterrebant, præter valetudinem infirmam; ingenij, & iudicij paruitas, ac earum doctrinarû, quæ historico necessariæ sunt, cognitio satis exigua; tum eloquentiæ vis modica, & in hoc genere exercitatio ferè nulla; præterea rudis ætas, & ad tantâ prudentiam immatura. Fecit me tamen verecundia negandi audacem, ne dicam impudentem; scripsiq; de bello Melitensi historiam, non quæ in aliorum manus veniret, sed quæ studium meum, & voluntatē amicis cōmendaret. qui plus æquo illam probantes, in lucē subitò emisserunt, hoc ipsum refugiente me. Quod ubi cognoui, permisi quoq; tum libellum de scribenda historia typis dari, & idem cum historia iudicium, eandemq; fortunâ subire magis quadam animi commotione affectus, quàm ratione. Quem libellum antè ex summorum scriptorum exēplis, & doctissimorum hominum præceptis cōposuc-

posueram : in quo veluti formam historiæ mihi effinxeram , ad cuius similitudinem meam illam exprimerē . Itaque primum in ipsis rebus gestis inquirendis maximam operam , & diligentiam posuimus , tum ab omni odio , & amore nos reuocantes res scitu digniores elegimus , & eas , quarum ignoratio aut perturbatura , aut obscuratura esset historiam . Nam minima quæq; persequi hominis est parum videntis quid historiæ dignitas requirat , nec intelligentis quæ res proprium historiæ corpus , aptumve conficiant . Et quoniam ipsa belli narratio brevis alioquin fuisset , & quàm paucissimis verbis comprehensa non satis animum legentis expleisset , nec fastidium leuasset utpote simplex , & vnius modi , nō multa rerum , & locorum varietate distincta , conciones , adhortationes , descriptiones , aliasq; digressiones ad augendam , & ornadam historiam intexuimus , & genere dicendi nec grandi , nec humili , sed utroq; temperato , leni , & fluente , pro nostro ingenio , & facultate vfi sumus . Inspiciebamus profectò historiam virginē quandam esse liberam , & incorruptam , nulli appetitioni seruientē , veritatis cultricem , moribus grauem , sani succi , coloris suavis , omni

membrorum magnitudine, & compositione perfectam, nō leuibus rebus, & inanibus deditam, sed studentem grauibus, & magnis, gaudentemq; ornatu modico, & decente, non ad voluptatē, sed ad honestatem exquisito; qualis matronæ conuenit, nō vt meretricius ille fucus est poëtarum maxime proprius. Neque ego cū hæc, & illa scriberem, ignorabam me multorum reprehensionem incursum; quia me hominē esse sciebam, ab ipsaq; rerum perfectione humanam conditionem longius abesse. Omitto faces inuidiæ, quibus inflammata sunt omnia: omitto quorundam fastidium, & arrogantiam, quibus præter suas nulla res alia placet. Nec equidem me cum Liuiio cōferam, aut Salustio prudentissimis, & grauissimis rerum scriptoribus: qui tamen aliquando reprehensionem forsan etiam dignā non aufugerunt, & Demosthenes interdum Ciceroni non satisfacit; & Horatio videtur Homerus quandoque dormire; certumq; est quod Virgilius, si per vitam licuisset, multa in Aeneide permutasset, quæ vt combureretur moriens testamento reliquerat. Non est enim humani ingenij, quod ad omnia satis esse non valet, sed diuinæ cuiusdam
facul-

facultatis summam aliquam laudem virtutis, doctrinæq; pertingere. Nec iniuria quosdam irriferis, qui ita sibi blandiuntur, ut aliorum morosi, & iniqui iudices, suarum laudum fautores aliena fastidiant, tractent sua: in quibus si quid ab aliis reprehendi sentiunt, aut insolentia, aut liuore factum existimant. Ita sibi quisque arridet, & sua quemque delectat. at sibi quisque minus est notus, quia sui nimium est amans; nec de se quisquam rectè iudicat, quoniam amor sui cæcus est. Ad hæc scriptorum varietas in suo quæq; genere laudabilis dissimiles habet laudatores, & imitatores sui. Nam alij vbertatem Liuij, alij breuitatem Salustij, alij Cæsaris elegantiam admirantur; & id quisque laudat præcipuè, quod se assequi posse confidit. Neque hæc à me ita dicuntur, ut cuiusque opinioni standum esse putem. Quid enim leuius esse potest ad iudicandum vulgi assensione? quod bonarum artium experts, & imperitum, magnarum rerum pulchritudinem videre nō potest. Cuius opinionem, & sententiā laudatorum hominum iudicio fretus, semper equidem ipse contempserim. Quibus quidē si minus probabuntur ea, quæ scripsi; at certè videbor

voluisse perficere, quæ animo comprehenderam; non autem potuisse vir haud multis naturæ, & artis adiumentis instructus, nec in scribendis historiis valde exercitatus; ut si laudem nullam merear, at graui culpa saltem, & reprehensione caream. Tua verò dignitas, Cardinalis amplissime, & summa fortunæ conditio, & generis splendor, & benefactorum gloria, & comitas morum, & linguarum peritia, & doctrinarum cognitio, & magnarum rerum scientia, & præstantissimarum virtutum laus mihi facile persuaferunt, ut hunc libellum tuo nomini dedicarem. quem si in tuam clientelam admiseris (quod pro tua te humanitate, & magnitudine animi facturum spero) non dubito quin ex tuo nomine magnum lumen, & auctoritatem accepturus sit. Quod ut facias, te etiam atque etiam rogo.

IO. AN-

9

IO. ANTONII
VIPERANI DE
SCRIBENDA HISTO-
RIA LIBER.

Quid sit Historia.

CAP. I.

ES GESTAS PRVDENTER
& ornatè explicare, quod est hi-
storiam scribere, non minus diffi-
cile, & arduum opus est historico,
quàm utile, iucundumq; lectori.
Voco historiam non expositionem
cuiuscunque rei; quam verbi notionem Plinius secu-
tus, librum suum inscripsit *Historiam naturalem*, &
Historiam animalium Aristoteles, & *Plantarum*,
Theophrastus; sed narrationem rerum gestarum hi-
storiam voco. Nec mea sententia quicquam facit ad
historia leges, an contineat res à memoria etatis no-
stræ remotas, an ea complectatur, quibus ipse rerum
pronuntiator interfuerit; etsi verbum Græcum iso-
peiv hoc ipsum significare videtur: hoc autem maximi
refert, quod est firmamentum historiae, ut quemad-
modum gesta res sunt, ita narrentur. Quare nomen
historia non malè tum ab isopeiv deduxeris, quoniam
omnino necesse est eum, qui scribit, aut spectasse res,
aut ab his accepisse, qui præsentés viderint. quan-

A 5 quam

quam historiam Plato, quòd rerum memoriam firmet, αὐτὸ τοῦ ἱστέοντος, καὶ πῶς dictam putat. Porro quod in alijs artibus, & doctrinis usu venit, ut inchoata primò, tum progressu temporum facilis summorum ingeniorum opera, & industria multis accessionibus perfecta, & absoluta fuerint; hoc idem historie contigit; ut eius forma primùm impolita, & planè rudia extiterit; mox poliri, & coli cœperit; tandem plurimis ornamentis, & virtutibus illustrata perfectione, & absolutionem consecuta sit. Quod facile declarat scriptorum etas, & facultas. Nam qui primi omnium apud Græcos historiam scripsere, Pherecydes, Hellanius, & Acusilas memorantur: apud Latinos à Cicerone recensentur Fabius, Cato, Piso, Fannius horridi, & agrestes in dicendo homines sine cultu, & nitore. mox Herodotus, ut lectorem gratius detineret, primus dicitur historiam exornasse, & habitus huius rei gratia historie pater: post hunc Thucydides summo artificio illam perpoliuit: ut non modò ab his excitata historia, sicuti refert Theophrastus, ut anderet magis, quàm superiores, diceretq; ornatus, sed etiam magno studio elaborata, & exculta fuerit. Apud nostros quoque primùm Antipater se paululum erexit, & inflavit vehementius: tandem Salustius, & huius etate non longè disiunctus T. Livius ita illustrarunt, ut ad summum fastigium euexerint. Dicere igitur historiam aliam esse exilem, aliam magis expressam, aliam coloratam; quid aliud est, quàm ex temporum notationibus, & ingeniorum viribus historiam metiri: nec quid res postulet, sed quid in homine sit videre? Nos qui absolutionem, & perfectionem historie quarimus (nam, ut inquit apud Cice-

ronem

ronem Crassus, quacunque de arte, aut facultate cum queritur, de absoluta & perfecta quari solet) unam, sed ex multis rebus, & studiis completam, et perfectam historiam esse dicimus. Profectò quaedam illarum formarum nullam ferè præceptionem desiderant, nisi ut res breuiter narrentur quemadmodum visa, aut relata sunt absque ulla exornatione rerum, & verborum: quod præstare vel sine magistro quinis certè poterit: hac verò magnum, & prudentē virum, in dicendo grauem, & politum, multis etiam artibus instructum postulat; nec quibuscunque præceptis contenta est, verum summum artificium exquirat. Nec me latet A. Gellium annales ad historiam retulisse, tanquam speciem ad genus: quasi plures eius formæ essent: quas si docuisset, non sanè rem fecisset supernacaneam: quando generis diuisio, quòd duas ut minimum partes complectitur, non nisi ex formarum constitutione intelligatur. Vult ille historiam esse rerum gestarum narrationem, quæ si cuiusque anni ordinem teneat, annales nominentur, hoc est, monimenta, quibus res traduntur singulorum annorum. Itaque annorum observatio (nam differentia notionem generis ad speciem reducit) hanc unam historiam formam constituet. Ubi alia forma? quibus illa differentiis inter se discernentur? Atqui Cicero primam illam, veteremq; historiam annalium confectiorem vocat, nempe horridam & incultam narrationē. quæ deinde longo temporis intervallo, quod artibus asferre dicitur incrementum, & sapientissimorum hominum studio, & doctrina dignitatem suam, & ornatum adeptæ est. Quamobrem si notationem historiae largo ambitu definis, qualibet rerum gestarum narra-

narratio erit *historia*: *sin* perfectam, ornatamq; narrationem *historia* nomine dignam putas, aliud quoque discrimen erit inter *annales*, & *historiam* afferendum: nimirum *annales* rudem quandam esse, ac breuem rerum quoque anno gestarum narrationem; *historiam* verò illustri, & decen- te verborum, & sententiarum ornatu rem copiosius explicare, conciones interponere, descriptiones adhibere, nec euentus modò persequi, verumetiam consilia prudenter exponere, & grauitè interdum commendare, quæ laudanda sunt, & reprehendere contraria: ita ut *annales* *historia* materiam suppeditare videantur, quam illa prudenter, dilucidè, & ornatè exponat, & inchoatam, adumbratamq; perficiat. Atque ut *Annales* ab annis, sic à diebus Græcè *Ephimerides* nuncupantur, quæ singulorum dierum gesta summatim comprehendunt. Et docti viri quid aliud vocant *Cōmentaria*, quàm scriptorum materiam? unde videlicet sumant, qui velint scribere *historiam*? Ac illa *Cæsaris*, quòd tanta rerum prudentia, & nitore scripta essent, sanos homines (ut *Cicero* sentit) à scribendo deteruerunt: quamuis fortè grata ineptis fuerint, qui (ut eiusdem verbis utar) omnia volunt calamistris inurere. Sed *historia* nobis explicanda natura est. Nec mihi probantur ij, qui *historiam* definiunt esse rem gestam, sed ab atatis nostræ memoria remotam. Non enim est res gesta, sed rei gesta narratio; neque ab atate nostræ semper remota; alioquin *Xenophontis* *Cyri* expeditio, & bellum *Catilinarium* *Salustij* ab *historia* possessione deturbarentur; ne magnos alios scriptores commemorem, qui aequalem atatis suæ memoriam litteris persecuti sunt. Quid hi præ-
terea

terea responderent, qui historiam à spectando dictam volunt? Illa quoque definitio nimium communis videtur, rerum inquam gestarum expositio. nisi enim aliud addas, non eam historiam expresseris, quam quærimus. A qua definitione non absimilis est illa, quæ historiam finit esse publicam rerum humanarum memoriam: quæ res gestas ab obliuione vindicans, in communem utilitatem illas publicis monumentis, litterisq; custodit. Verùm eius vim ita mihi videor posse breuiter circumscribere, si sit rerum gestarum ad docendum usum rerum sincera, illustrisq; narratio. Narratio commune quoddam est genus; quod proprium historiæ fiet, si alia addideris. Nam quod res gestas complectatur, distinguitur ab his, quæ aut naturales explicant, aut fictas: cuiusmodi sunt fabulæ poëtarum: nec Epopœia quicquam aliud est, quàm rerum fictarum enarratio. Ideoq; Cyripediam Xenophontis ab historia segregauerim; in qua rerum veritatem non tam ille secutus est, quàm conatus boni quandam principis formam exprimere. At verò futura prædicere solius est vatis. Venusteq; Lucianus quosdam irridet, qui litteris mandare audebant, quæ nondum euenerant. Habet quoque Orator narrationes suas, quas inficit multo fūco aut occultando quod turpitudinem habet; aut exornando, quod laudandum proponit: sed historiæ narratio sine vlla veritatis simulatione sincera est. Est etiam illustris, ob idq; ab annalibus, & si quæ aliæ sunt huiusmodi, sine vlla sententiarum, & verborum dignitate, & splendore, disiuncta narrationibus. Eius autem potissimè gratia historia scripta est, ut aliorum exemplo quid agendum nobis in vita esset videremus. siquidem

præteri-

præteritorum exempla testimonia sunt futurorum quorum plurimus idcirco est in deliberatione usus.

Quæ sit materia, & quis finis Historici.

CAP. II.

HISTORIAM aliqui in duas formas diuiserunt, adducti fortasse Polybii verbis in eam, quæ uniuersam aut mundi, aut imperij, & gentis, vel ciuitatis, aut cuiuspiam hominis uitæ rationem complectitur, & in eam, quæ separatam aliquam actionem, actionesue persequitur. Sed utriusque eadem ferè præceptio est. Igitur quæ de historia natura breuiter perstrinximus, exponemus nunc copiosius: ut intelligat futurus historicus quæ in re versari debeat, cuiusq; gratia, & quo artificio historiam scribere; materiam dico, finem, & modum. Materiam nec excogitat ipse, nec parit, sed tanquam lapidarius oblatam aliunde horridam, & incultam polit, non aliam formam inducens, sed imaginem ipsam rerum artificiosè exprimens, & decenter exornans. Sunt autem historico subiecta ad scribendum res gestæ, quibus ornatè grauiterq; explicandis ingenij vires, atque artem exercet: res inquam gestæ hominum opera, & industria vel vnius, aut plurium. quanquam fortuna in his sæpè locum habet, & magnam quoque partem sibi vendicat eorum, quæ eueniunt. Verùm ea, quæ non casu, & fortuito, sed è nostra voluntate fiunt, si prudenter, & cum ratione suscipiantur, laudamus; sin contrà, vituperamus. Quæ verò nobis ex voto succedunt secunda, vel contra sententiam aduersa, si nulla nos in causa sumus, cur ita exeniant, nulla neque laude, neque

neque reprehensione digna sunt ; sed vel dolorem , vel
letitiam , vel commiserationem , vel admirationem ,
vel inuidiam afferunt. Omnis enim vera laus ab ho-
nestate proficiscitur , ut à turpitudine ignominia.
Docere autem quæ bona, quæ mala actiones sint , hoc
eius Philosophi est, qui de vita, & moribus differit;
at dicendo laudare, vel vituperare, Oratoris; effingere
verò quæ cuique conueniant , poëta; sed ut gesta res
sunt bene, hoc est, sincere, dilucide, & sapienter nar-
rare, hoc est proprium Historici munus. Verum & is
interdum grauis est actorum iudex, & censor; quiq;
ab omni fictione abhorrens, modicè benefacta com-
mendat, damnatq; contraria. Hic profectò sapiens
historicus habendus est, atque hic est historiae finis,
quo omnia referenda sunt: non ut rerum gestarum
memoriam seruemus, sed illarum experientia huma-
na vitæ rationem, & usum doceamur. Nec si Plu-
tarchus monet in scribendis vitis animi affectiones,
& studia potissimum exprimi debere, quibus imago
vitæ tanquam lineamenti depingatur, negat hunc
esse finem historiae, quem dicimus. Nam quo magis
mores explicantur, eo sunt ad docendum exempla
acriora. Vnus igitur historiae finis est, utilitas: non
dico historici; quem interdum ad scribendum aut ali-
cuius gratia, aut glorie, aut pecunia cupiditas im-
pellit. At cuius fortasse delectatio videtur etiam
esse finis historiae, quod ex historiarum cognitione ma-
gna voluptas percipiatur. Sed iste peculiaris est cu-
iusque cognitionis, & scientiæ fructus; quæ per se ipsa
plurimum delectat, cuiusque tanta est in hominum
animis generata cupiditas, ut semper aliquid audire,
videre, discere velimus. An eam voluptatem in-
telligis,

telligis, quam suavis habet oratio? Sed ea est proprietas elegantis, incundiꝫ sermonis. Neque istud sibi historicus proponit, ut oratione delectet; quod oratori, & poetæ propositum est; sed res gestas narrare, quæ sint rerum agendarum exempla. Ne verò languens, & aspera narratio legentium animos alienet, aut studia retardet, dictionem polit, & leni quadam suauitate rerum, & verborum aspergit; ea quidem ratione, non ut voluptatem utilitas, sed utilitatem sequatur amœnitas. Quod si voluptatem tanquam finem inspiceret, proculdubio, poetarum more, multa confingeret, ac velut encomiastes multa amplificaret: quippe fabule, & exornationes ad delectandum valent. Et inanis est opera, quæ nullum fructum affert, sed tantum aurium delectationem petit. Quare historico aliunde materia suppeditatur, ipse ex se prudentiam, & eloquentiam affert; atque hunc finem respicit, ut rerum gestarum explicatione prosit. Quod autem in omni re extremum, & summum est, & quod omnia referuntur, hoc ego finem appello. Potest autem cuiuspiam mirum videri, cur bella frequentius scribantur, cum potiùs detestanda & execranda sint, & multa domi prudenter, fortiter, iusteq; gerantur! An quia ferocibus hominum animis, & elatis ista magis arrideant? An quia in his est magna virtutis, & varietatis fortune materia? ne aut secundis rebus efferamur, aut deprimamur aduersis? Quis magni illius Pompei Romane reip. principis, maximiꝫ imperatoris, qui de vniuerso orbe triumpharat, modo corporis truncum in litore miserabiliter iacentem inspiciens mutabilitatem fortune non grauiter perhorrescat? Quis de victore Annibale, qui remp.

Roma-

Romanam Punicis armis iam penè oppreſſerat, Scipionem, cui deinde cognomen fuit Africani, gloriſiſſimum triumphum deportantem ſi cernat, de ſuis rebus omnino deſperet? Hoc proſectò ſapientia maximum, & præclariffimum opus eſt, inuolubilitatem Martis, & fortuna intuentem, res humanas fortiter, & prudenter administrare. Ubi præterea maior, quàm in bellicis rebus virtutum ſylua apparet? Et ne de Tèperàtia, qua in belli duce ſemper eſt laudata ſummopere, & Iuſtitia, loquamur, ſine qua nulla hominum vita eſſe poteſt, hic fortitudo omnes vires ſuas explicat, & quaſi in propria poſſeſſione verſari videtur; ubi omnia pericula mortis procreantur, cuius contemptio præcipua eſt fortitudinis laus. In capiendis autem, et præripiendis hoſtium conſilijs, in parandis, euitandiſq; inſidijs, in faciendis caſtris, in inſtruenda acie, in conferendis ſignis, in oppidis oppugnandis, in continendis, exercendiſq; militibus, in prouidendo ne quid deſit, ne quid officiat, ne quid ex inſperato eueniat, quanta ſunt hæc prudentia & qualia munera? His ego de cauſis bella frequentius ſcribi opinor; aut quia nihil ita frequentè inter homines ac bella gerantur.

De Laudibus Hiſtoriæ,

CAP. III.

QVOD ſi hunc finem hiſtoriæ propoſitum volumus, ut documentis ad bene viuendum abundemus, nihil mihi videtur hiſtoriarum lectione vtilius, & ad mores informandos, & ad gubernandam Remp. accommodatius. Docent ſapientes viri prudentiam, quæ viuendi ars eſt, doctrina, & experientia comparari,

B

atque

atque illam cogitatione, & studio, hanc etate acquiri, illam communia dicere, hanc propria, illam decipi quandoque, hanc nunquam posse, ut optima vita magistra iure maximo habeatur. Atqui in historia non ut in morali philosophia præcepta, sed exempla sunt vitæ, quæ nos ad virtutem informant, & mouent vehementius utpote propiora, magisq; explorata, et certa: quoque magis ad agendum valet usus, &, quæ rerum est singulariū, experientia, quā scientia, quæ rerū est vniuersaliū, eo præstātiora sunt ad agendū exempla historia, quā philosophiæ præcepta: illiusq; doctrinā solū auribus percipimus, huius exemplā tenentes rerū ipsarū imagines inspicimus, ac similiū imitatione magis, ac magis ad virtutē accēdimur. Non igitur male historiarū cognitionē cū philosophiæ præceptis cōtulerim. Quin immo philosophiā quidē ut asperā negligūt, historiā contēnit nemo: illius acris, et concisa oratio sæpe minus est incūda, huius lenis, & fluēs sine vlla offensione in animos illabitur, & quadam cum suauitate insidet. Et quid optabilius obsecro cuiquam esse potest, quā in humane vitæ amplissimo, ornatissimoq; theatro quæ gerantur, quæq; eueniant spectare? ac videre aliorum exemplis quid sequendum, quid fugiendum sit? Quod equidem prudentiæ genus alieno malo sapiendi gratissimum, & felicissimum esse reor. Etenim si plurimum confert ad prudentiam rerum experientia, experientia verò longo tempore, & memoria indigeat (quod propter senes ob longam etatem, & usum prudentes appellamus) & nostrarum rerum usus magno labore, nec sine aliquo interdum periculo partus, atque is modicus propter etatis breuitatem, paruitatemq; iudicij non satis sit ad omnem vitæ

vita casum, & fortuna, quid amabilius? quid acce-
 ptius? quid potius esse potest, quàm ex historijs multa
 vite precepta, & optima, ac certa morum documenta
 percipere? & quæ multorum annorum spatijs gesta
 sunt breui quodam volumine comprehensa videre?
 quæq; multis abhinc seculis euenerunt, quasi presen-
 tia, & ante oculos nostros obuersantia scriptorum be-
 neficio cernere? unde superioribus annis vixisse vide-
 mur, & præteritis rebus non minus, quam præsentibus,
 interfuisse. Sic multam aliorum periculo pruden-
 tiam nobis comparamus, quam modicus rerum no-
 strarum usus magnam efficere non potest. Scitæque
 Cicero nescire (inquit) quod antequam natus sis ac-
 ciderit, id est, semper esse puerum. Ac merito sacer-
 dos ille Aegyptius Solonem, & reliquos Græcos (ut
 est apud Platonem in Timæo) quia nullam vetusta-
 tis memoriam haberent, pueros, tanquam ignaros, &
 imperitos appellauit. Lucillum illum, qui Mithri-
 datem vicit in Ponto, memoria proditum est Roma
 profectum rei militaris ignarum, & penè rudem cum
 totum iter, & nauigationem in legendis historijs, &
 doctorum hominum disputationibus consumpsisset, in
 Asiam venisse factum imperatorem: ut Mithrida-
 tes hunc maiorem, quam eorum quenquam, quos vi-
 disset, aut legisset, ducem à se cognitum esse confitere-
 tur. Philopamen quoque maximus dux Græcorum le-
 ctione rerum ab Alexandro gestarum, & emulatione
 tantam gloriam assequutus est, ut cum eo totius
 Græcie decus vnà corruisse visum sit. Magnum præ-
 terea effecit Scipionem Africanum Cyripedia lectio,
 studiumq; historiarum. Quin Alexander seuerus
 Imp. (ut Lampridius scribit) in dubijs rebus histo-

riarum peritos maximè consulebat : quod nimirum de futuris rebus melius sentirent, qui res gestas memoria tenerent. Quid enim aliud est historia, quàm rerum agendarum exemplar, quo futura ad præteritorum memoriam, quasi regulam deducantur? Et quis est ad intelligendum ita hebes; qui si causas, simul & euenta perspiciat, rem imprudenter gerat? At rerum pronuntiator causas aperit, & euenta demonstrat; ne quid agatur, quod non mens, ratioq; præscripserit. Est igitur historia, in qua tanquam in speculo aliorum vias inspicimus ad res bene gerendas, & ad mores informandos satis utilis, & accommodata. Est etiam sæpe usui alijs artibus, & doctrinis, præsertimq; Oratori, qui exemplorum varietate utitur ad persuadendum; et Poëta, ut similes actiones effingat; immo Epicus narrationem rerum ab historico mutuatur. Ad hæc morales Philosophi sæpe exemplis probant. Multa quoq; ex historia perdiscit Geographus. Atq; iste pariter doctrina satis adiuuant historiam: ut omnes artes mutuis quibusdam auxilijs, & adminiculis inter se adniti videantur. Ceterum dici non potest quanta ex historiarum lectione delectatio capiatur. Nam videmur superioribus annis vixisse, & præstantissimos homines tanquam hospitio accipere, cumq; illis magnis de rebus colloqui, & nos inter nos inuicem interrogare, respondere, & rerum gestarum petere, pariter & reddere rationem. Quæ maior, quæ utilior, quæ iucundior est his congressibus delectatio? Nec est quod illorum statuas, quæ nos excitent ad virtutem tanto studio conquiramus, quæ corporum sunt, non animorum simulachra. Nam in historia ita cuiusque mores exprimuntur, ut inde melius cuiusque animi

num videre possimus, quàm ex quibusvis corporum lineamentis. Accedit quòd statuae non facile loco dimouentur; historiam quocunque eundum est, tecum ferre commodè vales, et ubiq; legere. Illam præterea ex euentorum cognitione delectationem quantam putas? Ipsa etiam nouitas rerum, & varietas, temporumq; mutationes, & fortuna vicissitudines, inopinatiq; casus, quibus historia referta est, vt mouent hominum animos, & delectatione quadam in legendo retinent auditorem! Et si discendi semper aliquid, et videndi insita est homini à natura cupiditas, vt ad aniles fabulas quandoque aures præbeamus, certè non potest historia non placere; quæ locorum habet descriptiones, morum dissimilitudines, populorum ingenia, ciuitatum formas, imperiorum conuersiones: quarum rerum cognitiones animum incredibili voluptate afficiunt. Nulli sit igitur mirum, si mirificè omnes historia delectemur. Equidem ipse cum præterita memoria repeto, & à primis (vt ita dicam) incunabulis hominum etatem recolo, atque hanc mundi summam senectutem intueor, ad quam deuenimus, quasi omnibus sæculis vixerim, vehementer mecum animo lator; & omnem annorum seriem mente coniungens, ac regnorum initia, progressus, & exitus contemplans, quòd harum rerum cognitione sapientior euadam, singulari quadam suauitate perfundor. Et magna profecto gratia habenda sunt historia, quæ res gestas ab obliuione, & rerum interitu vindicat, sola regibus, populis, ciuitatibus, regionibus superstes.

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, sed omnes illachrymabiles
Urgentur, ignoti, longa

Nocte carent quia vate sacro.
 quod de historicis verius dixeris, quam de pœtis. Nā
 ea quæ apud istos legimus, vera esse putamus; in illis
 ficta omnia sunt, mendacijsq; confersa. Nec ab re
 Pontifices maximi, ad quos spectabat annales confi-
 cere, ac in tabula conscriptos populo legendos exhibe-
 re, unde aliqui rerum scriptores (quod apud Assyrios
 Berosus fecisse creditur) historias suas desumpserunt,
 quasi rem sacram illos in sacrario asseruabant. Pul-
 chre igitur Cicero Historia est (inquit) testis tempo-
 rum, lux veritatis, vita memoria, magistra vite, nun-
 tia vetustatis.

De Inuentoribus Historiæ

CAP. I III.

AT curiosè quidam inuentorem historiæ inqui-
 runt, rem quidem occultam, & incertam, sicuti mul-
 tarum quoque aliarum rerum inuentionem obscuram
 esse videmus, tum quia rerum præteritarum memo-
 riam longinquitas temporum deleuit, tum quia mul-
 tis illarum principia communia fuerunt, tum quia
 laudem istam suis quisque ad res patrias celebrandas
 attribuit. Nam Aegyptij sacerdotes suos historiæ pa-
 rentes extitisse affirmant; Græci Cadmum Milesium
 authorem esse aiunt, alij Abrahamum Vrensem asse-
 runt, à quo celi, & terre primordia enuntiat a fuisse
 testantur: quæ deinde Moyses scripta suis libris reli-
 quit. quam tamen historiam Iosephus scribit ante in
 duabus columnis lateritia, & saxeæ filios Sethi inci-
 disse: ut ab ipso iam mundi exordio historiæ princi-
 pium renocetur. Alij tradunt Noë post inundationem
 orbis

orbis terrarum ad radices Gordiei montis Armeniae
 quae acciderant in saxo insculpisse: alij cœptam scri-
 bi historiam fuisse autumant. à Nini regis Babyloniae
 temporibus octingentis ante bellum Troianum annis;
 opinor quod ille primus omnium mortalium bella fi-
 nitimis intulerit. Mihi satis probabile est ab initio
 maiores, cum literarum formam nondum ullam in-
 uenissent, ne rerum memoria extingueretur, simul etiã
 exemplis posteros erudirent, quae gesta essent & signis
 notasse, & filijs narrare consueuisse, & quasi per ma-
 nus deinceps, & hereditaria quadam successione alios
 alijs narrando tradidisse. Itaque rerum gestarum me-
 moria non librorum paginis, sed hominum animis, &
 signis conseruata fuit, donec scribendi ratio reperta est.
 Quis igitur vnum aliquem coniciat, qui primus in-
 ter tot, tantasq; nationes lingua, scriptura, moribus
 inter se quam dissimillimas historias, hoc est, rerum
 narrationes literis commendare incœperit?

Quod Oratoris munus sit,

Historiam scribere,

CAP. V.

SED videre satius est cuius artificio historia per-
 ficiatur. Quidam apud Lucianum medici esse histo-
 riam scribere infert hac ratione; quoniam Aescula-
 pius medicus filius est Apollinis; Apollo autem Mu-
 sarum dux, & omnis eruditionis princeps. Alius ad
 solum sapientem ait hoc munus spectare, & multipli-
 ci syllogismo, & per omnes figuras diducto usq; ad sa-
 tietatem id probat. Quem verò sapientem intelligat,

non declarat, ni forte se unum putet sapientem. At dicet fortasse, aliquis si de magnitudine mathematicus, & de naturalibus rebus physicus, & historias scribes historicus. Nec repugno, sed hoc quero, an hoc artificium historicus per se ipse componat, an mutuetur aliunde? Materia quidem communis est, res nimirum, quæ geruntur: quæ non aliter, quam ut gesta sunt, exponi debent: sed non omnium est bene scribere. Primum disponendi ratio videnda est: quæ etsi plurimum natura, & iudicio constat; habet tamen aliqua præcepta, quæ naturalem ipsam prudentiam regunt, neque errare patiuntur. Quacumque illa sint, orator primus inuenit & edocuit. Tum ipsa oratio suavis, & ornata cuius obsecro est, nisi oratoris? qui non ab alijs virtutibus inuentione, dispositione, memoria, & actione, sed ab eloquendo nomen adeptus est: quod fortasse communes illæ cum alijs, hæc unius propria esset oratoris. Et quemadmodum Dialecticus hanc provinciam sibi sumpsit, ut de quacumque re sibi proposita probabiliter disputaret; sic orator, ut de quacumque re prudenter diceret, & ornatè. Quamobrem Dialectica, & Rhetorica in nulla sibi subiecta materia versari, sed vagari per omnes dicuntur reliquarum doctrinarum comites, & adiutrices sorores. Veniamus ad historię partes principium & narrationem. certè harum præceptis Rhetorum volumina referta sunt, ut beneuolum, ut attentum, ut docilem auditorem faciamus, ut dilucidè, & euidenter, ut probabiliter, ut suauiter, ut splendidè rem narremus. Quid de concionibus loquar, quæ in ipsa historia interponuntur? non ne indigent uniuersa oratoris opera? His de causis mihi videtur historię artificium aut oratoris esse,
aut

aut ab oratore petendū. Et M. Tullius non deceptus
(ut quidā opinantur) dictione Theopombi qui multū
intulit in historiam eloquentia auditor, & imitator
Isocratis; sed quia bene dicere, & scribere Oratoris
est, putat historiam scribere oratoris munus esse &
summi, & maximi, nimirum singulari quadam pru-
dentia, gravitate, & eloquentia præditi. Qui tum
sane historicus dicetur, cum historiam scriberet; sed ar-
tificio utetur suo. Atque utinam Ciceroni, quam me-
ditabatur, historiam per temporum iniquitatem, &
inimicorum audaciam scribere licuisset, quātum alijs
præstitisset, argumento esse possunt orationum suarum
narrationes breues, dilucida, lenes, & suaves, quo scri-
ptionis genere longè omnes superavit. Falluntur ergo
etiam qui historiam grammaticæ subijciunt: quasi
ars literarum modum doceat, quo res gestæ scite, &
luculenter explicentur. Et licet historiarum tracta-
tio, & cognitio grammaticis tribuatur, ipsum tamen
artificium historie, & scribendi munus oratoris est,
non grammatici. Unde quis non iure miretur scriben-
tæ historie præcepta Rhetores pauca admodum tra-
didisse, cum historiam scribere oratoris munus esse cō-
firmarint? An putauerunt quædam in promptu esse
& prudenti obuia, quædam facile percipi posse ex his
ipsis, quæ suis artibus comprehenderant? Nec inficias
iuerim tantummodo virum prudentem quid deceat
videre: sed præceptis etiam quibusdam hæc ipsa pru-
dentia regitur. & qui oratoria præcepta ad historie
tractationem accommodasset, quædam explicando co-
piofius, quæ Rhetores non attigerunt, aut breuiter per-
strinxerunt; quædam breuiter attingendo, & quasi
digito demonstrando, quæ vberius ex ipsis Rhetoricæ

fontibus hauriri possunt, separatimq; leges historiae docuisset, rem fecisset proculdubio historiarum studiosis maximè utilem. Ideoque satis laudandi sunt, qui seorsum ab oratoris institutionibus historiae praecepta dederunt. & nos, qui conamur illam illustrare, si quid studiosis profuerimus, magnum fructum percepisse videbimur.

De rerum delectu

CAP. VI.

NEC rectè quidam auctor Graecus negat ullam esse scribendae historiae praecepta: quam rem quibusdam leuibus argumētis probare conatur. Nam licet actiones scribat prope infinitas, & quae diuersis locis, variisq; temporibus euenerunt; tamen eligendi ea, quae memoria publica digna sint, & suo quaque loco disponendi ratio quaedam adhibenda est: quae etsi prudentiae opus videtur, tamen doctrina quadam confirmatur. Mox si elocutionis praecepta nulla sunt, ne historicus quidem illa desiderat. Et ne de rebus manifestis suscipiatur disputatio, ipsum, quodcunque est, artificium historiae iam texere incipiamus. Debet autem historico idem studium esse, quod bonis scriptoribus esse solet, rerum inquam primo, deinde verborum. Sed rerum duplex est cura, electionis, & collocationis: nam de inueniendo nihil dicendum est; quoniam historicus materiam scribendi nec ipse confingit (ut dictum est ante) nec inuenit ullo per se studio, aut arte. Ac de rerum delectu primo, tum de collocando dicam. Cum q; multa in hominum vita gesta sint, & nunc quoque gerantur, quae dignam scribendi materiam histo-

historico subministrant, primum omnium ille materiam sumet non equam modo viribus suis, verum etiā ab omni odio alienam, nec peruagatam, & humilem, sed illustrem, & grauem, & virtutum exemplis abundantem, & varijs, inopinatisq; casibus cum delectatione quadam admirabilem, ut imperiorum fortunas, gentium instituta, ciuitatum mores, clarorum virorum vitas: quæ habent ad resp. prudenter administrandum, & ad bene, beateq; viuendum satis apta & idonea documenta. Nam (ut recte inquit Halicarnassæus) qui res scitu indignas, aut humiles, & ignotas, aut quæ obsint exemplis historie committit, a qua & veritas, ac prudentiæ, & sapientiæ præcepta peti solent, tum mores suos malos aperiunt, siquidem oratio imago est animi, tū laudē nullam consequuntur sibi & alijs iniqui. Nec assentiar tamen eidem Halicarnassæo dicenti in eo libello, in quo historicos inter se cōfert, tantum res gratas, & incundas eligi debere, ac Thucydidem reprehendenti, quod patrium bellum malè fortunatum scripserit. An obsecro solum ad gratiam, & voluptatem historias scribimus? Quod si utilia scribenda sunt, atque ea censemus esse utilia, quæ ad institutionem vitæ, & mores faciunt, cur inutile erit malorum causas, & inde mala ciuibz tuis demonstrare quæ cautiùs deuenient? Et qui de virtute disputāt philosophi, non ne etiam vitiorum rationem, & naturam explicant, quæ fugias? quanquam ea, quæ possunt animum ad turpitudinis cogitationem aliquā traducere, pro honestatis decoro prætermittenda existimo, aut leuiter, & obscurè notanda. Ac impudenter facere, & indecore Suetonius videtur, cum vnius cuiusque turpitudinem nulla id rerum necessitate poscente

cente singillatim & accuratius persequitur. Vbi uniuersum materia genus historicus elegit magnum inquam, illustre, & utile, ne illud negligenter, & inscitè tractet non modo sine ullo decore, & ornatu, sed imprudenter etiam, & temerè omnia explicando. Etenim si eorum, quæ à veteribus scriptoribus memoria prodita sunt, historiam scribere instituit, meliores aucthores sequatur magisq; probatos: quorum authoritati, & fidei standum omnino est; quoniam ea, quæ narrant, à nostra memoria longè absunt: sin verò ea scribit, quæ suis temporibus gesta sunt, quando omnibus rebus vnus interesse non potuit, nec cuncta spectasse, ex plerunque res variè, nec vno modo referantur, omnia (quod se Thucydides fecisse testatur) pro se diligentissime inquirat, omnes audiat, cum omnibus colloquatur, & iisdem sæpe de rebus omnes perconctetur: nec tamen omnibus fidem præster, verùm his, qui libere nullo neque odio, neque amore commoti res ipsas pronuntiāt, atque ea dicunt, quæ ad veritatem, & communem magnorum hominum opinionem, & assensum propius accedere videntur. Licet quoque interdum quedam, quæ occultiora sunt, probabilioribus coniecturis colligere; alioquin incerta pro affectu animi ne diuinet, nec dubia sequatur pro veris: & alios interdum modestè refutare licet, quo veritas magis elucescat, et ad verisimiliorem dissidentium sententiam ire; quod factum à summis scriptoribus non est quod alij reprehendant. Et quamuis ex hominum opinione multa pendeant, tamen authoritati doctissimorum hominum inniti semper tutius erit. Postquam igitur uniuersam materiam historicus collegit, ante oculos totam exponet, ut videat quæ ex ea seligere, quæ rei-

cere,

tere, quæ dicere, quæ tacere conueniat; quodue pacto hæc
his coagmentare historiam, atque unde incipere, ubi
finire, quo ordine singula coniungere oporteat, ut unū
quasi corpus conficiat, quod principio, medio, fine con-
stet; quodque ē coherentibus inter se partibus ritè,
ordineq; compositum dignitate formæ, & specie com-
mendetur. Nam rerum delectum non solum in uni-
uerso genere materia, sed in singulis etiam partibus
habere debemus; quo solū res memorabiles, & dignæ
literis custodiantur: quandoquidem historiæ finem
utilitatem ipsam statuimus. Humilitatem enim re-
rum historiæ dignitas aspernatur; & ad docendum
exemplis illustribus opus est. et inepti est leuiter ea,
breuiterq; attingere, in quibus totum negotium ver-
titur; ea verò, quæ nullius ponderis sunt, copiosius scri-
bere. At quidam vel rerum ignari, vel hebetes, ino-
pescq; iudicij non videntes quæ tenere, quæ respuere,
quæ tacere, quæ pronuntiare conueniat, ad leues quas-
dam, & inanes commentationes, & ineptias digre-
diuntur; & summam rei negligentes minima quæque
pertractant: qualis ille est apud Lucianum, qui me-
morabile, & maximum bellum leuissime percurrit, &
in cuiusdam ignobilis viri peregrinationem deueniēs
eò usq; progressus est, donec fontem sorte quadam of-
fendit: in quam nisi incidisset, siti enectus esset. Quid
hoc est aliud, quàm optima negligere, pessima carpere?
& lineamentorum artificium ignorare, & in coruscā-
tium pigmentorum admiratione persistere? Equidem
quæ nullius, aut quam minimi momenti sunt, neque
ad mores, neq; ad parandam prudentiam quicquam
conferentia quid decet explicare? aut etiam poëtas
imitari, qui omnium pene militum, & ducum, quem-
admodum

admodum quoque mortis, & vulnerum genera ambitiose nimis persequuntur? Sed illi delectationem aurium, & amplificationem petunt; historicus utilitatem, & breuitatem amat. Nominabit quidem suis nominibus primarios duces, scilicet rerum gestarum principes, & authores: uno vero communionis, & societatis nomine reliquos omnes nominabit. Nec si quis etiam non adeo illustris homo aliquod facinus praeclarum, & singulare fecerit, aequum tamen est cum sua laude priuari. Caesar lib. v. de bello Gallico T. Pulphij, & L. Varenii egregia quadam fortitudine militum excellens illud facinus commemorat, quo uterque alterum periculo liberauit, cum alterius gloria uterque inuideret. Nec Liuius equestrem pugnam Claudij Asellij Romani cum Taurea capano silentio inuoluit: in qua tota Romani virtus emicuit. Et à Iustino Cynegyri cuiusdam militis Atheniensis ad Marathonem gloria summis laudibus celebratur: qui post longam cadem persequens hostes fugientes, ad litus onustam nauem dextra comprehendit, nec dimisit, prius quam manum amitteret; tum amputata dextera sinistra nauem tenuit; qua etiam abscissa morsu arripuit, & veluti rabida fera manibus obtruncatis dentibus dimicauit. Clara enim per se ipsa est virtus, neque se in occulto esse patitur. Quod si quadam humiliora videbuntur, quam ut narrentur, paritura tamen aliquam narrationi obscuritatem, si omittantur, breuissime tum illa expedies. Neque enim in leuioribus rebus graui historico immorandum est, nec silentio quicquam praetermittendum, cuius ignoratione historia perturbetur. Equidem haec summa laus scriptoris est nec redundantia dicere, quae è men-

te effluant, nec manca, quæ rerum cognitioni officiant.

De collocatione rerum

CAP. VII.

ET ne huc, illucq; historia vagetur, tenendus est quidā ordo, & rectus quasi cursus scriptionis. Et quoniam omnis actio principium habet, progressum, & exitum, causa, quæ ad agendum aliquem impulit, cognoscenda est primo, & cum causa consilium. quæ licet eadem esse videantur, quod inde acta, euentusque dimanent, sunt tamen ratione quadam diuersa. Nam causa dicitur, ut dominatus cupiditas, vlciscende iniuria libido, timor maioris periculi, & mali, odium alicuius, & amor, & quidquid nos ad agendum inducit; consilium verò est excogitata ratio faciendi. Quæ vero agimus, aut impetu quodam animi, & affectu, aut ratione agimus vel euitandi alicuius incommodi gratia, vel commodi consequendi. Nam quæ vi agimus, nullo pacto per nos agere dicimur: nec voluntaria sunt quæ casu cōtingunt, sed ad supremam, diuinamq; vim referuntur: siquidem fati fortunæq; nomina iam nos Christiani sustulimus è nostro loquendi genere, et usu. Quibus de rebus modice, & prudenter historicus loquetur quoad spectabit ad rei gestæ explicationem. Quod si ignoratio principiorum magnam obscuritatem in reliquis affert, & historicus actiones non bene explicarit, nisi rerum causas, & consilia bene perceperit. Cognitis autem causis reliqua melius intelliguntur, & veriora putabuntur. Aperiet autem causas Polybii documento eas, quæ coniunctæ sunt cum rebus
ipsis,

ipsis, atque temporibus, quæq; necessario quodammodo illis congruere videntur. quanquam interdum, si res ipsa postularit, paulò altius repetere causas, et tempora conceditur, dum breuiter, & summatim recenseantur. Salustius tamē nimis aliè principium duxisse indicatur; qui Catilina coniurationem scripturus ab Urbis origine principium sumpsit. Causarum, & consiliorum explicationem sequitur apparatus; tum eorum narratio, quæ ex his profecta fuerunt distinguenda ab historico modis, locis, & temporibus; tandem exitus rerum declarandus est, & ea, quæ comitata sunt euenta; prudenterq; explicanda sunt quæ è sapientibus consilijs, quæ è temeritate, quæ è casu aliquo euenire. Notanda sunt etiam quæ vel ante rem, vel in re, vel post rem diuinitus cōtigerunt, ut prodigia, ut oracula, ut sanctorum hominum voces, atque ea, quæ raro accidere solent. Quæ licet naturalia sint, non tamen accidunt absque aliquo portento, & diuini numinis ostensione, ut terremotus, eluuiiones, aëris conflagrationes, defectus solis, & cometa calamitatum prænuntia, atq; alia his similia. Ceterum per singula personæ, & rei attributa diligenter, & accurate percurrendum est, quæ omnem actionis imaginem, & naturam exponunt. Personæ præter nomen attribuntur genus, patria, natio, disciplina, studium, liberi, propinqui, affines, amici, conditio, honores, potestates, diuitiæ, libertas; & quæ in corpore spectantur, sexus, etas, figura, valetudo, vires; atque animi affectiones, & virtutes, & vitia. Rem vero circumstant, causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, & huiusmodi alia: in quorum tractatione Rhetores summo opere elaborant. Sed ista quoque singillatim magis videnda sunt.

sunt, quæ totum negotium complectuntur, facultas, occasio, euentus: quemadmodum Polybius, ne quis dubitaret quibus viribus freti Romani ad vniuersi orbis imperium aspirauerint, eorum vires, & opes primum ostēdit; tum quam occasionem, & opportunitatem nacti fuerint bellum alijs gētibus inferendi; postremo quæ successerunt ordine enarrat, cades, vastationes, deditiones, triumphos, commutationes fortuna, et casus. Sic ergo, ubi rerum delectum historicus habuit, tum breuiter rem vniuersam perstringet, & quasi quoddam corpus adumbrabit, ac in summa quadam capita rem omnem diuidendo historiam articulis, mēbrisq; discernet, singulisq; ordine collocatis, & forma historie inducta dictionem quasi colorem adhibebit: veluti pictores primum animo simulachrum concipiunt, deinde effigiem in tabula mollibus quibusdam lineamentis conformant; postremo pigmenta artificiose, & accurate aspergunt, umbras, & eminentias colorum varietate distinguūt, summog; labore, & industria picturam absoluunt. Hoc est rem ipsam primo per figuram comprehendere, tum comprehensam explicare, & ornare dicendo. Ipse autem ordo naturalis erit, & rectus, ut res non aliter narretur, quam eo, quo ab authore gesta est, modo; nec vlla res confundenda, nec præuertendus exitus rerum: cuius expectatione lectoris animus detinetur, sed temporum ratione, & natura rerum seruata ea, quæ sunt tēpore priora, & necessitate existendi, sicut euentis cause, priora quoque collocabuntur, itaque euenta post consilia, & causas sequentur effectus; & consequentia antecedentia; atque eo pacto singula inter se componentur, ut de mi vel transferri nullo modo possint.

De multiplici Actione

CAP. VIII.

CÆTERVM historia aut simplex est, quæ rem unam, uniusq; modi complectitur; aut multiplex, in qua varia res, diuersi euentus, dissimiles exitus continentur: quale est bellum Punicum, quod maxima varietate ducum, & locorum gestum est. Si narratio est simplex, in una tantum re scriptoris animus, cogitatioq; versabitur; nimirum ut rem ipsam eodem, quo gesta est, ordine exponat. Vnde ne rerum simplicitate, & simili semper, & odiosa narratione lector historiam fastidiat, pluribus illam ornamentis rerum, & verborum illustrare conetur. Sin varia est, multiplexq; narratio, summo iudicio, & prudentia distinguenda erit, ne varietate confundatur. Nec difficile est eas actiones ordinatè disponere, quarum alie ex aliis proueniunt, aut tempore alijs antecedunt. nam docet tum ordinem tempus ipsius. Nec tam profecto locorum hic, quam temporum rationem obseruabimus. Nam si locorum ordo absit, non ita res obscurantur, ut si temporum confusio, & perturbatio insit: quandoquidem consilia, rationes, cause, euenta rerum non aequè locis, ac temporibus distinguuntur. quorum ordinem qui non tenet, totam historie narrationem obcecatur. Quid enim illi non erit obscurum, qui ignoret quid quoque tempore gestum sit? Perturbatio enim temporum omnem scientiam antiquitatis tollit. Atque hoc certe vitium historie mihi maximum videtur, si tenebras afferat, quæ lucem asferre debet. Tempus autem notabimus eo modo, quo in publicis scripturis, monumentisq; signatur. Necque anni, annique par-

partes solum, & menses, verum etiam dies, noctes, hora, ac momenta significabuntur, si quam afferat eorū cognitio utilitatem. Sed cum iisdem temporibus multa geruntur inter se diuersa variis in locis, veluti quo tempore Annibal Italiani vastat, Scipio Hispaniam domat, tunc proscriptoris prudentia liber est ordo; ut quam rem prius velut commemoret. At rem unam prius eo scribendo deducet, donec capi possit; mox ad aliam sese conferet, quam eodem usque deducet, quoad eius imago appareat seruata semper, & notata eadem temporis ratione. Sedita ratio temporum seruanda est, non ut res temporibus interpunctim, quod in annalibus fit, sed rebus tempora accommodemus dicendum quendam perpetuum, & tractum legentes, ac ordientes historiam quasi telam continentem, quo tota facies rerum, & connexio explicetur. ad quas interim distinguendas obiter, cum opus fuerit, tempora notabuntur, quae rerum gestarum rationem sequantur. Et Dionysius Halicarnassensis Herodotum laudat, quod res inter se belle, et artificiose coniungat, nec ad unam rem transeat non alia prius absoluta; ut multis argumentis corpus unum conueniens, secumque consentiens efficiat: minus Thucydidem probat magis tempora, quam rerum cursum obseruantem, & qui narrando quae eadem aestate, vel hyeme gesta sunt, alia attingat, alia imperfecta relinquat. Itaque corpus unum multas in partes scindit, ut lector vix animo, & cogitatione rem ipsam assequatur. Non igitur rerum ordinem, non temporum, non locorum, non causas, non effecta prudens historicus permiscebit, sed cuiusque rationes, & euenta separatim, & distinctè narrabit; nec ex una re in aliam transibit, nisi priorem, ut par est,

prius explicarit, ne cogatur ad eam, quia inuolutam
 obscuritate reliquit, confusus iterum reuerti. Quod
 si locorum ordinem, & situm aliquando sequetur,
 non tam illum à propinquioribus sibi locis inchoa-
 bit, quam sumet ab his, quæ maiorem cum re habent
 cognationem: & per omnia vagatus loca nullam oc-
 casionem prætermittet, atq; eadem tempora quate-
 nus fieri poterit omnibus attribuens ad omnia festina-
 bit. Transitiones autem, quibus utetur, non coactæ,
 sed artificiosæ quasi à re ipsa aduocate videantur.
 Neque non erit vnum bellum Punicum, vnaq; histo-
 ria, licet multiplices, variasq; res complectatur: quan-
 do ab iisdem causis omnia profecta ad eundem exitum
 spectent. quemadmodum membra corporis, quamuis
 dissimilem figuram habeant, & magnitudinem, di-
 uersisq; officiis fungantur, vnum tamen corpus com-
 ponunt, atq; omnia ad ipsius tuitionē, & salutē prospe-
 ctant. Nec repugnauero Valerium Maximum inter
 Historicos annumerandum non esse: quippe qui nullam
 perpetuam narrationem teneat. Docet tamen graui-
 ter, & acutè, quis fructus ex historiarum lectione capi
 possit. Nec verò opus est monere ne repugnantia, &
 aliena à re narrentur. nam quædam vitia ita mani-
 festa sunt, ut inutilis sit omnis illorum animaduersio.
 Atque hac ipsa præcepta sequemur in eorum vitis de-
 scribendis, quorum mores ad sequendum, vel fugien-
 dum aliquid exemplo esse possunt. Siquidem ætatis
 gradus obseruabimus, et acri iudicio consideratis per-
 sone, rei q; attributis non solum quæ quis gesserit, sed
 etiam quæ sapienter, acutè, & eruditè dixerit, refere-
 mus. Neque tamen omnia aut dicta, aut facta com-
 plectemur, sed ea dumtaxat, quibus hominis mores, et
 affe-

affectiones animi tanquam in tabella imago, & simulachrum exprimantur: non secus atque pictores in oris pictura, & lineamentis plurimum artis, & studij ponunt, quod inde morum indicia capiantur. Sed & quandoque ipsi vitarum scriptores ordinem vite, etatumve non tenent, verum in certa capita res digerunt; quod fecit Suetonius. His ipsis quoque preceptis cōformatur ea historia, quæ uniuersam quandam actionem aut mundi, aut gentis, aut ciuitatis amplectitur: ut videlicet primum origo rerum ostendatur; mox quo pacto auctæ sint, & in quod fastigium peruenierint explicetur; demum quis exitus fuerit iuxta ac tempora tulerint, prudenter, breuiterq; narretur. Igitur in scribenda historia primum initia rerum, tū progressus, postremo finis semper erit spectandus. Hæc de electione, & collocatione rerum summam dicta sunt: nunc de ornatu, qui grauis, cultus, & honestus esse debet, qualis matronam decet, non meretricius ille poetarum, pauca dicenda erunt.

De Digressionibus, Descriptionibus,
Concionibusque interponendis:

CAP. IX.

Ac porrò descriptiones populorum, & illustrium personarum, ut Iugurtha apud Salustium, & apud Liuium Annibalis hominum ingenia, moresq; declarant: regionum quoque, & oppidorum, montium, nemorum, portuum, fluuiorumq; descriptiones plurimum ad rerum ornatum, & perspicuitatem conferunt: quæ rem ita suis ornant insignibus, & ante oculos ponunt,

nunt, ut cerni, non audiri videatur. Nec locorum modo, verum etiam temporum descriptiones, atque aliarum rerum, ut munitionum, obsidionis, machinarum, pugnae, triumphorum, alicuius apparatus, & pompa spectant eodem: quibus & aptè utendum est, ne, tanquam alterius generis pannus, male assuta dicantur, & modicè sine fūco, & affectato nimium apparatu, ut omnis ingenij, & doctrinae ostentatio, ostentationis quæ suspicio enitetur. Nihil enim aequè hominem homini odiosum reddit, atque arrogantia. Porro in describendis locis ne quid à vero absimus, locum ipsum oculis spectasse tutius erit, quàm auribus ab alijs percepisse: ut Salustium ferunt, quo maiore fide bellum Iugurthinum scriberet, Africam peruagatum esse. Neque solum descriptionibus, sed quibusvis etiam alijs digressionibus adsit modus, & temperantia; ne licet à re declinent, non tamen cum re aptè cohæreant, longioresue sint, quàm deceat. Voco autem digressionem cum à re proposita in aliam declinamus, sicuti Linius in transitum Alexandri in Italiam, & Salustius in mores Caesaris, & Catonis digressus est. Et apud Oratores praesertim in genere demonstratino; et apud poëtas, qui se totos ad delectandum compararunt, frequentiores sunt, & longiores digressiones; apud historicos vero rariores, & breuiores: qui in vitio essent, si qua digressionem delectationis solum, non etiam euidentia gratia vterentur. Est autem cur digredi liceat, si lectorem inspicias, ut aliqua varietate recreetur; si rerum naturam contempleris, ut dilucidiores fiant, & cultiores, ipsaq; historia dilatetur, et ornetur, alioquin sterilis, & ieiuna. At vero quidam leuioris ingenij homines, quasi rem ipsam fastidientes, nullam non captant

ptant digrediendi occasionem ad eloquentiam, & cruditionem alicuius rei venditandam, neque ad digrediendum vocari se prius ab ipsa re, quod prudentiores faciunt, patiuntur: faciuntque, ut infantes, et ineruditi habeantur, quod neque modum, neque locum obseruent. Videre enim quid deceat, hoc est caput bene scribendi. Thucydides autem magna prudentia, & grauitatis scriptor his digressionibus apte et moderate utitur; neque nimium vagatur, sed digressus statim reuertitur, ut illū veluti fugientem hinc inderes omnes apprehendant. Ita breuiter rem omnem explicat, & ornatē. Verumtamen ad amplificandum, & rerum varietate distinguendum, ornandumque opus, atque ad prudentiam, et mores vim habent magnam conciones, & cohortationes. Nec personam tamen ullam historicus effinget, sed loquentem modò interponet, ut credibile est illam fuisse locutam, cum eadem verba referri non possint. Id quod ingenium solers, & acre iudicium, & multarum rerum cognitionem quaerit, ut loquentium moribus, & natura conueniant, quae dicuntur. Quid enim magis arduum est, quam aliorum mores, animos, orationem inducere? & in illorum sese conformare voluntatem, atque naturam? Qua quidem re nihil est in poësi difficilius: nullusque locus mihi videtur historico relictus, in quo magis vim dicendi ostendere, rerum causas, & consilia melius explicare, laudare, & reprehendere liberius possit, quam ubi alios dicentes imitatur. Primum igitur non quaecumque personae, sed illustres, praestantes, & dignae pro historia grauitate inducentur non quacumque de re, sed de grauibus, maximisque rebus concionantes sapienter, & prudenter seruato personarum decoro. Dicit

grauitè, & seuerè Cato, ad populi gratiā Cæsar, Ma-
 rius agrestis homo, & solum ad arma natus bonarum
 artium studia, doctrinasq; contemnet. nec expauescet
 vir fortis, & audebit imbellis; & de suis quisque stu-
 dijs, non de aliena facultate disputabit. Neque solum
 persona, verum etiam rei, loci, ac temporis habenda
 ratio semper est. Nam breui hortatione, tanquam sti-
 mulis opus est, cum instat, vrgetq; necessitas: longior
 verò desideratur oratio, cum rerum conditio postulat,
 licetq; etiam per tempus, quando animi languescunt,
 et torpent, atque aut monendi sunt, aut inflammandi,
 tum in exercitu classicum dicere oportet, in Senatu de
 administratione reip. deq; his, quæ ad ciuilem pru-
 dentiam, & felicitatem pertinent. Quis illam Marij
 apud Salustium orationem, in qua negligit studia li-
 terarum, si ante pugnam habeatur, non merito repre-
 hendat utpote à re, & loco alienam, atque etiam pro
 tempore longiorem? cum apud populum Romanum
 habita in comitijs cuiuspiam videri longior fortasse pos-
 sit? Nō dicam quod haud scio qua ratione aliqui ora-
 tiones funebres ab historia remouendas esse censeant:
 quando pulcherrimum earum exemplum apud Thu-
 cydidē legamus. Sanè Trogus (ut refert Iustinus) re-
 prehendit in Liuiο, & Salustio quod directas oratio-
 nes operibus suis interserendo historiae modum exces-
 serint: idem in Thucydide carpere potuisset. Vocant
 (ni fallor) directas orationes eas, quæ per primam per-
 sonam pronuntiantur; obliquas, quæ per tertiam, ut
 illa Mithridatis est apud eundem Iustinum. Profe-
 cto mihi ut pro re, loco, & tempore breues, & aptæ cō-
 ciones placent, sic nimium frequentes, & proluxæ, ac
 quacunque de re susceptæ orationes nō admodum pla-
 cent.

cēt. nam rerū gestarū cursum retardāt, & multa prae-
ter rem saepius amplectūtur. In quarū artificio multis
mirus est Linius, nihilq; mihi videtur eo inferior esse
Thucydides. Contra sunt, qui eruditionis expertes,
nec magni iudicii homines dialogismos quosdam, &
sermones intexunt, & hortationes loquacissimas, &
frigidissimas; insulsa omnia sine condimento, sine eru-
ditione, sine acumine, sine iudicio, sine eloquentia, &
ornatu orationis. Enimvero qui rerum, personarum,
temporum, locorumq; decorum non videt, is in omni
re graviter peccat. Quod decorum contineri arte non
potest; prudentia, & iudicio tenetur. Ergo digressio-
nibus, descriptionibus, concionibus, hortationibus mi-
rum in modum locupletatur, & illustratur vehemen-
ter historia: quae, nisi moras quasdam, & respiratio-
nes haberet, nimis animum lectoris intenderet; & sa-
tietatem afferret, si non aliqua varietate rerum con-
diretur.

Quod veritas fundamentum,

& vita Historiae sit:

CAP. X.

QVIDAM vero historico negant licere oratio-
nem ullam interponere, quod illam fingere oporteat;
nihil autem fictum historia recipiat. Verum alia est
rerum, alia verborum ratio: illa possunt, ut geste sunt,
explicari; ista, quemadmodum pronuntiata sunt, re-
ferri nullo pacto possunt. Et si in obscuris rebus licet
quandoque probabilitatem sequi, non idem licebit in
verbis. Si res verbis immutaretur, non hoc certe in-

iuria negarent : sed quando orationes rem melius exponunt , & ornatius , idq³ factitatum a summis scriptoribus , & a magnis hominibus probatum videmus , quo nos iure , quâue autoritate damnabimus ? Nec se verborū , sed rerū pronuntiatorē historicus profite-
tur : quas vere expresserit , cum nihil finxerit , nec recensuerit ea , quæ facta non sunt , nihilque nimis præ animi vitio depressoerit , vel extulerit , explicatis-
que ritè causis , & euentis distinxerit suis quaque modis , temporibus , & locis . Neque abfuerit à vero , si non omnia dixerit , quæ rem circumstant , dum sum-
mam totius rei aperiat . Atque hæc est , quæ aliquan-
do cernitur inter scriptores dissimilitudo ; quod non omnes eodem modo rerum , & personarum attributa persequuntur . Etenim historia fundamentum , fir-
mamentum , spiritus , & anima est veritas , absque qua nullam neque formam , neque fidem habebit . Reti-
nebit quidem sine elegantia verborum , & senten-
tiarum ornatu nomen suum ; at sine veritate nullam vim , nullam auctoritatem , ne nomen quidem suum retinebit , nec se tueri , nec defendere ab ullius vitu-
peratione , & reprehensione poterit : & mutata iam figura non amplius historia , sed fabella quædam ina-
nis , & commentitia res dicetur voluptatis tantum gratia , non etiam utilitatis inuenta . Quamobrem hæc prima , hæc maxima lex in historia omnium
eruditissimorum hominum sancita consilio est , ne quid falsi dicere audeat , ne quid veri dicere non audeat .
Nam ea solum de causa historias legimus , ut res gestas , non fictas agnoscamus ; quarum lectione ad pru-
dentiam , & veram laudem excitemur . Quod si falsa pro veris narrentur , illorum exemplis , non secus

ac falsis, fictisque testimonijs decipiemur. Vnde vana,
& falsa scribere, quid aliud est, quàm hominibus
imponere? quidque iniquius, & magis contra offi-
cium scriptoris est, quàm commentitijs rebus veri-
tatem inquinare, & adulterare sanctam historie le-
gem? Aut quis, obsecro, lector nō grauiter ferat, si de-
ceptum se senserit, cum intelliget falsa esse, quæ pro
veris accepit? Si historia est (vt sapientes viri
voluerunt) speculum rerum, quale speculum illud
est, quod reddit imagines dissimiles, & tortuosas?
Si est lux veritatis, & imago, quæ nam lux ista pu-
tanda est, quæ veritati tenebras offundit? aut quæ
imago, quæ difformis est, & rerum confictarū potius
simulachrum, quàm verarum effigies? Atque hoc est
vel præcipuum inter historiam, poësimquæ discrimen;
quod in historia omnia ad veritatem referuntur, in
poësi ad delectationem pleraque. Neque vero solum
falsa non dicet, sed ne vera quidem ullius metu, vel
amore occultabit; & simplicem veritatem pluris fa-
ciens, quàm cuiusquam hominis gratiam, vel offen-
sionem rem ipsam seu male, seu bene gesta sit aut
ab amicis, aut ab inimicis, nihil vel addendo, vel
diminuendo, vel dissimulando ingenuè, & sincere
narrabit. Non enim æquum est, neque sanctæ histo-
riæ legi consentaneum tuorum errata tegere, & factum
aliquod in signe laudibus extollere, hostium vero ma-
lefacta maledictis incessere, & præclara facinora si-
lentio præterire: nec tum historiam scriberes, sed
tuorum causam contra aduersarios ageres; nec histo-
rici personam gereres, sed oratoris. Itaque Liuius
plus æquo fauisse Romanis videtur quibusdam, &
Salustius non bono animo subticuisse quæ Ciceroni

à Senatu ob oppressam Catilina coniurationem summa cum laude, & beneuolentia decreta fuerūt. Quin etiam videre quosdam licet, qui nō rerum narratores, sed in historia laudatores se declarant in principum laudes euagantes, cumq; præstantissimis imperatoribus illos conferentes, & laudibus afficientes penè diuinis. Quæ comparationes ab oratoribus receptæ in historia sæpius vitiosæ sunt, in quibus & nimis, & ineptis sæpe, neque necessarijs Theopombum deliquisse Halicarnassens iudicauit. Ac magnifice Alexander ille Magnus librū Aristobuli, in quo multa de se in certamine cum Poro Indorum rege suscepto mentiebatur, quod se falso laudari, & adulari sentiret, in fluuium proiecit, eadem pœna dignum esse dicens auctorem, qui pro se ipso depugnans singulari certamine talia perpetrasset. Dum igitur isti laudationibus exornare historiam volunt, & encomijs veluti fūco illinire, deturpant, & eneruāt, ignorantes id pulchrum, & decorum esse, quod est cuiusq; natura proprium, atque conueniens: maluntq; aut eius, quod decet, ignari, aut affectu aliquo deprauati breuem aliquam, & inanem gratiam aucupari, quàm suæ famæ, veritatiq; consulere. Quod peculiare totius Græciæ vitium fuit, vel ostentandi ingenij gratia, & eloquentiæ, vel suorum facta exornandi liberè in historia mētiri. adeo etiam apud Herodotum, quem historie patrem appellāt, & apud Theopombum sunt innumerabiles fabulæ. quod in laudationibus plerisq; accidere solet, quia multa pro veris falsa pronuntiant. Prudenterq; Thucydides historiam Herodoti fabulosam videns, multisq; mendacijs, & figmentis scatentem, quamuis illū omnes admirarentur, tamen professus est se veritatis

sis studio perpetuo duraturam possessionem posteris relicturum. Quid? quod nonnulli quasi mercede ad scribendum conducendi, veritatem, & historiam venalem exponunt? Quod si quibusdam explicandis aliquando periculum aliquod graue fortunarum, aut vite scriptori ab aliquo immincat, quod in his ille turpitudinem suam notari sentiat, personam aliquam artificiose, & cautè loquentem inducat, à qua explicentur, aut exprobrantem hostem, aut desiderantem amicum: quemadmodum poëta cum in scena quid palam fieri vetat aut probabilitas, aut pudor, quod nullo tamen pacto ignorari, sileriue oporteat, personam aliquam effingunt, quæ verbis illud coram exponat. Quod si quadam etiam fortè occurrant scribenda, quæ humanam fidem excedunt, veluti portenta, & miracula, aut his similia, quæ Linius, et Dion vsq; ad superstitionem obseruarunt, prudens scriptor ita illa referat, non ut quicquam neget, vel affirmet, sed in medio relinquat, ut de illis, pro sua quisque sententia iudicet; sibi nullum periculum inde sit.

De interponenda scriptoris

sententia. CAP. XI.

LICET tamen scriptori interdum sententiam suam interponere, prudenter aliquid admonere, quæ consilio, quæ temere, quæ casu, quæ diuinitus acciderunt, sapienter explicare, atque expositis rationibus, quæ bene facta sunt, probare, & contraria breuiter reprehendere; hoc est docere quem fructum lector ex historia possit, debeatq; percipere; sed modeste tamen absque ulla ingenii vanitate, ut bonum, et prudentem
scri-

scriptorem decet, non ut oratorem, aut philosophum agat. Et quoniam non aliter loquimur, neque res iudicamus, quam affecti sumus, moresque in ipsa oratione elucet; siquidem talis est cuiusque animus, qualis est oratio. Nam honores ambitiosus, diuitias avarus, arrogantiam superbus, iustus aequitatem, sapiens prudentiam, studiosus virtutem, & integritatem sonat; historicum, qui se totum ad veritatis, & virtutis studia comparauit, virum bonum in primis esse oportet, cuius orationi fides habeatur. Xenophon Dionysio Halicarnasseo præ se fert mores sanctos, iustos, faciles, constantes, ac in summa omnibus virtutibus ornatos; Philistus vero adulatorios, sordidos, et humiles; Herodotusque animus lenis videtur, & mansuetus; at Thucydides acer, & rigidus. Quæ animi affectiones sæpe sunt pro hominum ingenio, studiis, & ætate dissimiles; tū vero solū digna vituperatione, cum vitio corrumpuntur. Semper autem bonus historicus sit ad laudandū quā ad reprehendendū procliuor. quod bonæ mētis indicium esse ducitur: et à potiori parte genus demonstratiuū Rhetores laudatiuum appellarunt. Nihilominus si quid laudandū, aut vituperandū est, bono modo id fiat, ne adulari, aut calūniari quæmpia videaris. Nō enim in iudicio versaris, aut foro, ut aduersarium crimineris, aut alicuius vitā, & facta cōcelebres. Etenim bono viro nulla turpior nota inuri potest, quā adulationis. & Theopompo vitio datum est, quod inuidiose nimis, et acriter in historia quosdam insectaretur: quam rem ita in studium, & exercitationem verterat, ut accusare magis, quā scribere historiam crederetur. Videndum est ergo quos, & quæ laudemus, vel reprehendamus; insignes inquam per-

personas, & ea, quæ in rem præsentem pertinent,
 neque ea leuia, sed magna, et grauiâ, et vnde ho-
 minis animus, et studium dignosci possit. ac vitium
 est calumnia, vel assentatione in alienas a re dispu-
 tationes abduci. Nam si facti cuiuspiam temerita-
 tem reprehendis, non etiam in auaritiæ accusationem
 diuerteris, quæ nullum habuit cum temeritate com-
 mercium. Equidem in scribendis vitis omnes animi
 affectiones, & studia, & facta, & dicta explicanda
 sunt, quæ hominum ingenia, morésque declarent: in
 alicuius autem rei gestæ explicatione solum ea notan-
 da, quæ in præsens opportuna, & apta, nec aliena
 iudicantur. Omnino reprehensiones, aut laudationes
 breues esse debent, & significatæ, potius quàm expres-
 se; quando narrationis contento cursu, & absque
 vlla interpellatione efferatur oratio: & quia nullam
 moram pati posse videtur, nihilque velle recipere, nisi
 quod opportunè interueniat, loco apponantur, & op-
 portuna, & rebus idonea; quæ ornameto potius sint,
 quàm impedimento. Itaque brevis, & acuta sententia
 interponenda est, quæ facile in animum penetret, fir-
 miterq; inhaereat: qualis est apud Salustium illa de
 Metello, Vir egregius in alijs artibus nimis molliter
 agritudinem pati. At quanti hominis hoc sit, quis non
 videt? prudentis, grauis, benemorati, eruditi, rerum
 humanarum usum habentis, & æquissimi viri: quem
 nulla perturbatio, affectioque commoueat; qui ve-
 ritatem cuiusvis gratiæ, et offensionis præferat, in re-
 prehendendo seuerus, et grauis censor; qui præclare
 facta merita laude non defraudet, nec conuineat.
 delinquentibus, non plus alteri tribuens, omnibus
 benenolus, nulli addictus, suis iuris, suis legibus viuens,
 non

non quid hic probet, aut ille, nec quid cuique placeat, displiceatq; sollicitus, sed tanquam hospes, & peregrinus commendet libero animo laudanda, & damnet vituperanda. Optimum vero consilium hanc in rem dat Lucianus, ut ab omni affectione seipsum scriptor expediens tanquam ex alto, ut Iuppiter apud Homerum, res humanas inspiciat, nullam ipse in partem animi, & studium appellat; & quid quisque sentiat, & agat, & quid cuique eueniat contempletur, & sagaciter cuiusq; conscientiam intueatur, omnium consilijs intersit, teneat omnium mentes, praesens sit omnium actionibus, speret, metuatq; cum omnibus, fugiat cum fugientibus, & sequatur persequentes; tum ipse libere, opportunè, & breuiter moneat quid facere oportuisset, & benefacta laudando, & reprehendendo malefacta grauem, equum, sincerum, & prudentem ubique se indicem praestet: neque enim solum bonus, & equus index, verum etiam prudens esse debet, qui videat quid res, locus, & tempus postulent. Illa vero sententia, quae celebria quadam dicta sunt pro hominum opinione vitae vsui conuenientia (non tantum enim animi sensum, verum etiam hoc ipsum aliquando sententia significat) si aptè, & modicè interserentur, orationem quasi luminibus quibusdam, gemmisq; distinguunt. Praeclara illa est apud Iustinum, Quo fortuna, eodè etiam fauor hominum inclinatur: & apud Liuium, Adeo spreta in tempore gloria cumulator redit: & apud Salustium, Animo cupienti nihil satis festinatur: & apud eundem, Regiae voluntates ut vehementes, sic mobiles saepe ipse sibi aduersae sunt. Praeter ceteris autem rerum scriptoribus, ne Valerium commemorarem acrem in sententijs, in conclusionibus breuem, pariter

riter & acutum, Plutarchum suspicere soleo; cuius sapientes, & eruditi sermones, atque adeo morata oratio est, ut semper aliquid moneat, semper doceat, semper optimis moribus lectorem instituat: quanquam nimius interdum hac in re nonnullis videtur, quod à rerum gestarum narratione (quod etiam Polybio obiciunt) ad philosophorum scholas, & longiores de moribus disputationes diuertatur. Sed hoc ille forsitan sibi magis, quàm alijs scriptoribus licere putauit, quoniam vitas scriberet: in quibus (ut antea diximus) non omnia persequi oportet, sed dumtaxat ea, quæ mores, & animum indicent. Ideoque vitarum scriptores parcius vtentes alijs digressionibus, concionibus, adhortationibus, descriptionibus, amplificationibus ad huiusmodi, quæ ad vitam, moresq; pertinent, disputationes liberius, libentiusq; vagantur.

De Cura verborum.

CAP. XII.

RERVM curam sequitur verborum ratio: quæ in verbis simplicibus, & coniunctis sita est. Et simplicia verba debent esse Latina, non peregrina; nam qui Græce scribit, Italogum verbis non recte vtetur; debent etiam esse propria, & vsitata, quæ rem maximè declarant, quæq; facile intelligantur, non aliena, inusitata, vetusta, obscura, & extra loquendi consuetudinem posita: quippe diluciditas cum in omnibus, tum in rerum narratione potissimum est necessaria. Ipsa est propria orationis virtus, sine qua nullam afferret utilitatem oratio. Seligenda præterea sunt verba grania, rem exornantia, digna, & rebus apta. Postremo seligenda,

D qua

que iucūditate, lenitate, elegātia, et nitore polleāt; re-
yciēda vero aspera, exilia, vulgaria: atque ut fugien-
da est verborum humilitas, sic est abhorrenda (ut ar
verbo græco) Hippotyphbia, quam ingentem, & nimis
fastum Latine dixeris. Nec me latet alia esse natia,
alia reperta verba, sed facere, aut fingere verba puto
non amplius nobis licere, quibus Latinus sermo perijt;
nisi in his rebus exprimendis, quæ verbis Latinis no-
tata non sunt, sicuti sunt tormentorum, munimento-
rum, nauium, atque aliarum rerum genera veteribus
ignota. Rebus enim nouis noua verba imponenda
sunt. in quibus fingendis aut analogiam aliquam se-
quemur, aut deducemus à Græcis, aut rerum naturam
imitabimur, utemurq; his verbis nouis, quæ boni au-
thores inuenerunt, & usurparunt. At coniunctio
verborum fugato solæcismo Latinitatem seruet, & a-
met perspicuitatem sine ambiguitate, recto ordine, ne-
que in longum dilata conclusione: tum apta iunctura
lenis sit, & numeris opportunè cadentibus suavis, ac
verborum, & sententiarum pro rebus illuminata fi-
guris. Ex historico quadam sunt peculiaria verba, &
dicendi modi minus ab alijs scriptoribus usuati. Nā
mortales frequenter inquit pro hominibus, non itidem
orator; desiderati sunt, hoc est, perierunt satis illi fre-
quens, non itidem oratori; pacificare, omnino verbum
historicum est, pariterq; frumentari, aquari, lignari;
suspiciens pro suspectum habens dixit Salustius, & in-
testabilis pro infamis, & supplicia pro supplicationes,
neque discordiosum verbum resfuit amator vetusta-
tis. Tu tamen ne eruditionem, & solertiam vendita-
re iudicaris, vetusta verba ne exquirito; quando Sa-
lustius non effugit aduersariorum reprehensionem,
quod

quod vetustam orationem affectauerit. Multa quoque historicus per infinitum modum incidit; quod à comicis, non adeo ab oratoribus usurpatur: saepe etiam verba quaedam reticet, sed quæ deesse facile intelligantur, ut Dico, Respondeo, Gero, Sum, Facio, & multa saepe membra ab vno capite per iugationem connectit. Præterea remotiores quasdam figuras excogitat, & prope ad sublimitatem poeticam accedentes. nam dicit Annibalictus tragula semur, quod orator nunquā dicere auderet; & maior pars vulnerati, & singulari numero pro plurali, et tempore præsentis, tãquam præterito, & infinito verbo pro gerundio poetarum more aliquando vitur. Nec frequens tamen, & audax in transferendis, & conformandis verbis, sed contentus esto his figuris, quæ tedium leuent, non admirationem, & satietatem afferant; quoniam decet historicam orationem grauem esse philosophicam dignitatem quodam modo redolentem, & ad leuandum fastidium cuiusdam poeticæ suauitatis participem, ornatamq; mediocri cultu, ne officiat veritati nimius splendor elocutionis. Neque in oratione solum, verū etiam in vita peccatur ex nimia cura, & appetitione. quam affectationem prope poeticam, & declamatoria penè similem in Herodoto Lucianus aduertit. Porro genus orationis in historia esse debet lene, fufum, temperatum, & sine asperitate equabile. Quod verborū concursu fiet neque horrido, neq; hiulco, sed quodam modo coagmetato, ac leui sine vocalium inter se occurfu, sine asperiorum consonantium commissura, sine verborum vitiosa traiectione, labetibus opportune numeris, & quasi fluentibus, molliterq; cōclusis. Cum autē fufum dixi, nō diffusum verbis, nec sensis redūdas intel-

ligi volo; breuitati enim studet historia; sed quod nimis concisum, & minutum non est, quod non intempestiue exultat, neque subsidet, quod leuiter, & aequaliterq; decurrit, et ut amnis quidam molliter labens, non imbre crescens, & rapide fluens ut torrens, omnibus in quadrum redactis, numerumq; sententys. Non enim ad iram, odium, commiserationem, inuidiam concitare, sed docere instituit lectorem ea, quae gesta sunt: decurritq; tractu aequali secum ducens lectorem; nunquam intersistens, nisi cum illum respirare, & paululum quiescere longior cursus, aut res postulat, ubi quid perfectum est, aut ubi gratius aliquod negotium occurrat, ut gressum paulisper sistere oporteat. Nec omnia è numeris constabunt, nec erunt dissoluta numeris omnia: hoc rusticanum est, rude, & agreste; illud ambiciosum adeo, atque molestum: & vitiosum est insoluta oratione carmen, quod Linius fecit illis verbis, Facturus ne opera precium sim; & alibi, Additur & Perusina cohors; & iterum, Hec ubi dicta dedit, stringit gladium, cuneoq;: & Salustius, Iamq; dies consumptus erat. quanquam historica locutio propter verba quaedam, figuras, et numeros à communi genere dicendi remotiores similitudinem habet quandam poëticae dictionis. Quapropter Fabius Quintilianus illam affirmat esse quodam modo carmen solutum. Ergo verborum apta, & certis numeris moderata compositio fluet ipsa per se leniter, & numerose; habebitq; omnia eodem fluxu, & tractu deducta, & eadem moderatione, & simili iunctura coagmentata, atque contexta. Quod non ita aio ut non pro dignitate cuncta explicentur: copiosius magna, pressius humilia dicenda sunt. In aciebus conferendis,

ferendis, in describendis praelijs, in exprimenda facie aliqua expugnationis sublimiores sententiae & verba queruntur: cumq; res praeclara attinguntur, & varietates fortunae, et rerum humanarum vicissitudines, grauior tum etiam desideratur oratio. Aliter concionantis, aliter narrantis historici dictio instituitur, haec tenuior, illa grandior, & quae facultatem sapiat oratoriam. Meminisse tamen debet historicus semper generis sui dicendi temperati, lenis, fusi, & equabilis; ne multiplex, & diuersi coloris stylus, & deformis appareat, sibi totus inconstans, & varius, & errans. Atq; ut summatim, et breuiter dicam, Oratio debet esse rebus apta, & accommodata, pulchritudinem cuiusque seruans, & magnitudinem: eaq; satis probatur oratio, quae rei naturam maximè exprimit. Haec de historica dictione breuiter diximus, tū quia studiosius Rhetores dicendi fontes aperiunt, tum quia non minus valent ad bene scribendum exercitatio, & optimorum scriptorum imitatio, quam ipse Rhetorum artes, & doctrina. Doctrina igitur, & exercitatione, & imitatione efficiendum est, ut historia dictio plana sit, & ornata; quae ab omnibus intelligatur, & probeatur, & laudetur ab eruditis.

De partibus historiae, Principio
& Narratione

CAP. XIII.

EXPOSITA rerum, & verborum ratione, nūc explicandae sunt partes, quibus historia componitur. Sunt enim duae, Principium, & Narratio. nam raro aut nunquam utitur Epilogo. Principium intelligi volo, quod exordium alij, Graeci melius prooemium di-

cunt, quasi aditum ad ipsam narrationem non ipsius narrationis initium. Principium autem liberum est, & saepe longe à materia ductum, cuiusmodi sunt illa Salustij, ac longe adeo deducta, ut quibusdam longius petita videantur. quod oratori in demonstratio genere licere intelligimus; quoniam (ut Rhetores precipiunt) tunc est opus exordio, cum erga nos bene afficiendus est auditor; cum vero sua sponte paratus est audire, liberè tunc possumus exordiri, atque interdum altius proœmium sumere. Verùm ita liberum esse debet exordium, ut cum ipsa re cohereat: minus autem coheret, cum in alias quoque partes traduci potest. Usus autem exordij in oratione (sicuti Rhetores docent) hic est maxime, ut auditoris animum ad reliquam dictionem præparet, beneuolum, attentum, docilem faciendo. Lucianus vero principium historia nullam debere putat beneuolentiam, sed attentionem solam, & docilitatem captare; quia neque decet, neque necessum est auditoris fauorem, & gratiam venari eum, qui res gestas aperte, & simpliciter narrare debet, & sincere veritatem pronuntiare. Nullum ergo à persona ducetur exordium. Nam quæ à persona ducuntur (ut scribit Cicero) ad captandam beneuolentiam valent. Atqui T. Liuius ab aliorum scriptorum, & sua persona exorditur de illis magnificè, de se modestè loquens; & quæ de urbis Romæ principiis ab alijs dicebantur, ut penè fabulosa crederentur, illa se nec affirmare, nec refellere velle profitetur. Hæc quò, nisi ad beneuolentiam spectant ad arrogantiam nimium, & inuidiam à se depellendum? Neque id sentio, ut fauor audientis petatur. nam aut veritati minus fidere, aut ad gratiam, & voluptatem scribere putabimur

bimur: quos decet non propria laudis, et commodi, sed communis utilitatis gratia historiam scribere. Preterea nulla scriptoris causa agitur: verum si quod est nominis periculum, aut fama, si qua odij, invidiaq; suspicio, hæc ego modestè declinanda, & repellenda existimo: nec ipse Lucianus repugnarit. Valet quoque ad benevolentiam cum causas aperimus, quibus ad scribendum impellimur: quod fecit Herodotus. Nam & à causis benevolentiam captari sentit Fabius Quintilianus. Et si probe scio historie principij duo illa munera præcipua esse, attentionem, & docilitatem. Attentione fit cum rei magnitudo proponitur, sic Thucydides scripturum se ait magnum bellum, & maxime omnium memorabile, quæ unquam antea gesta fuissent, cum res nova, quod Polybius, & admiratione digna, quod Liuius, & Herodotus polliciti fuerunt; cum ostenduntur coniuncta cum auditoribus; cum ob fortune incredibiles vicissitudines incunde, cum utiles, & necessariae demonstrantur. His enim rebus, atque his similibus docent Rhetores attentum fieri auditorem. At docilem facimus cum breuiter ostendimus quam rem scripturi sumus: attentiùsq; audit, qui docilis fit. Quod exordium haud male opinor historie propositionem dixerim: cuiusmodi epicorum est propositio; in qua finis poetice imitationis ostenditur, ut lectores intelligant quo animum intendant. Neq; hic opus est vlla diuini numinis imploratione, quasi inaudita, & incredibilia, & præter hominis expectationem, & fidem narranda sint: licet Valerius Maximus (si is est modo in historicorum numerum recipiendus) Tiberij Caesaris numen ambitiose nimis inuocauit. Et scitè Lucianus quendam irridet, qui à Musis

exorditur. Nec splendida nimis, & tragica sint principia, non maiora, quam par sit, non vulgaria nimis, & communia, non à re nimium aliena, atque disiuncta. Et sane tunc proœmium erit decenter magnum, neque productum nimis, neque correptum, quando rebus æquale, & consonum erit. Quidam existimantes principium liberum illud esse, quo pariter uti, & nō uti possumus, Satyricorum more abruptè exordiuntur, & Xenophontem imitari se arbitantes, qui sic exorsus est, Darij, & Parasuïdis filij nascuntur duo, ignorantes quæ vim habeant exordij statim absque ullo proœmio narrationem ipsam rerum incipiunt. Primum non intelligunt liberum principium vocari, quod ad fauorem audientis, & beneuolentiam spectat, eoq; nos tum uti posse, & non uti, cum neque à nobis alienus est auditor, neque ullum est in causa periculum. Quin ipsamet Satyra, quæ abrupta in initio videtur, semper aliquid habet loco principij: & deformis erit velut sine capite, sic absque principio trunca, & manca historia. Etenim licet nulla beneuolentia, nullaq; attentione opus sit; tamen ipsam docilitatem semper necessariam esse duco, ut saltē lector sciat quam rem velis narrare. Quis (& meritò inquit Aristoteles in Rhetoricis) probet, quod non proposuit? nec tu itidem rem aliquam cuiusquam narraueris, nisi quam rem sis narraturus prius exposueris. Quis obsecro mentem ad rem aliquam attentè applicet, quam ignoret? sic docilitatem ipsa comitatur attentio. Et si inscriptio operis Suetonij futuram narrationem non significaret, quis principium illud, quo spectaret, intelligeret? Quare de hoc etiam exordio, quod occultum vocaueris, dicendum est. Quando aperte non placet exordiri, tum
que-

quædam proponenda sunt, quæ quasi aditum parent, & muniant ad narrationem. quod tunc maximè sit, cum causæ explicantur, quæ præcesserunt rem, quæ literis tradenda est, quo facilior cognitu reddatur: sic expeditionem Cyri scripturus Xenophon prius ostendit ortum Cyri, & cum fratre dissidium, quod in causa fuit expeditionis. Non igitur illud, Darij, & Parasitidis filij nascuntur duo, est expeditionis initium, sed ad ipsam expeditionem via, & aditus. Et Cæsar, qui à Gallia descriptione orditur, quid aliud, quàm aditum parat, ad bellum, quod scripturus est? Et apud Salustium post liberum illud in Catilinario principium Urbis, & corruptorum civium morum descriptio, quamvis longius fortasse petita, viam instruit ad narrationem. Ad hæc docent Rhetores non modo in principio, verum etiam interdum in medio cursu orationis licere, cum grauior res inciderit, vel desessus fuerit iudex audiendo, aut docilitatem, aut attentionem, aut beneuolentiam renouare. Quin Lilius in parte operis secundo bello Punico præfatus est. Quod non arbitror licere nisi in longo opere, & grauiore quadam operis parte. Ipsa autem oratio non instructa, & accurata, perinde ac oratoria, sed tranquillior, & sedatior est in exordio.

De Narratione

CAP. XIII.

RELIOVVM historia corpus est longa quadam narratio, ad quam lenis, & mollis debet esse transitio. Differt autem historici narratio ab epica narratione poetarum, nõ modo quòd illa res fictas, hæc gestas ex-

ponit, verum etiam quod illa non ab ipsis rerum causis exorditur sed interdum etiam à medijs, ac sæpe ab ultimis, hæc à primis orsa principium recto ordine ad finem usque decurrit; illa consuetarum personarum magis, hæc temporum seruat rationem; illa artificiosum, hæc naturalem ordinem sequitur, ut in poetica dictū est à nobis copiosius. At quares unde narrationis initium ducat historicus: ex quo videlicet res geri cœpta est: & quod rerum gestarum est caput, hoc narrationis principium esse debet. Sunt autem causæ, quibus ad agendum impellimur, aut si quid aliud videtur cū his esse cōiunctum. Exempli gratia: si bellum aliquod velis scribere, diligenter obseruatis temporum momentis ab eius initio, & causā; si alicuius vitam, ab eius natalibus; si res Romanas, à Romanorum origine; si ea, quæ in hominum vita hætenus contigerunt, vniuersa literis complecti instituas, ab ipso mundi exordio narrationem inchoaueris. Et causæ quidem actus, actus euentis antecedunt; et quod quamque rem sequitur, id postponi necesse est: atque ita narranda sunt euenta, ut causæ simul aperiantur: quas nemo nisi prudens cognouerit. Atio autem causas, è quibus petitur narrationis initium, proprias, non alienas, & proximas esse debere, non ultimas esse (ut ante diximus) repetendas. Extremum erit, quod ultimo gestum est, quodq; finem rebus attulisse videtur, et semper quoad fieri poterit nobili aliquo fine historia concludatur. Sane imprudens scriptor ignorato rerum fine persequitur ea sæpe, quæ ab historia sunt aliena, ne dicam etiam inania, & frigida: quæ & leuitatem ostendunt historie, & scriptori detrahunt authoritatem. Quod si ea, quæ finem insecuta fuerunt, illustria, & digna publica

memo-

*memoria videbuntur, nec ab ipsa rerum natura adeo
 abhorrentia, breuiter referri posse existimo, & quasi
 per transfennam, ne longius quam par sit protrahatur
 historia. Ceterum cum cursum, & ordinem tenebis,
 quem cum de collocatione rerum loqueremur, expo-
 suimus. Erit autem narratio lenis, equabilis, ac sui
 similis, & in catena morem connexa, si non res cumu-
 lauerit rebus, unde series, & ordo perturbetur, sed in-
 ter se cuncta ritè, ordineq; composuerit secundum pri-
 mo, secundoq; tertium coniungens, ne quis hiatus, aut
 concauitas rerum appareat. Ac docet ipsa rerum na-
 tura, ut quo quidq; modo, loco, & tempore gestum sit,
 eodem distinctè narretur. Iam Rhetores ipsi perspi-
 cuitatem, breuitatem, & probabilitatem aiunt tria
 esse potissima narrationis officia: verùm historiam nō
 modo probabilem, sed etiam omnino veram esse opor-
 tet. Breuitas fit verbis, & rebus: verbis (ut Cicero
 inquit) simplicibus, semel unaquaque re dicenda, nul-
 li rei, nisi ut dilucide dicas, seruiendo; quoniam breui-
 tatis vicinum vitium est obscuritas: idemq; alio in lo-
 co inquit: Sit igitur verborum tantum, quantum ne-
 cesse est, nullum nisi necessarium verbum assumatur:
 rebus autem si non à primis utique initijs, & gemino
 (ut aiunt) ab ouo rem exordiamur, si aliena, & ad rē
 nostram minus pertinentia omittamus, & minima
 negligentes ea quoque recidamus, quæ nullum detrimē-
 tum perspicuitati allatura sint. Et moleste sunt earū-
 dem rerum ab Homero usitata, reiecta à Virgilio re-
 petitiones. Nam in otiosis detineri agrè fert is, qui ad
 euentū festinat. Nonnulli verbis breues, rebus sunt lō-
 giores, dū ea dicunt minutatim, quæ contrahi, & sum-
 matim referri possunt, velut exemplis Rhetorum do-
 cemur.*

centur. Et quadam interim silere, quæ ex alijs intelligantur, prudentis est scriptoris. Contra quidam ita breues sunt, ut totam rem penitus obscurent. Profecto breuitas est non ut minus, sed ne plus dicatur, quàm oportet: eamq; breuitatem ego diuinam, & iucundam esse duco, quæ comitem habet diluciditatē. Quæ ipsa diluciditas pariter quoque fit verbis, & rebus; verbis quidem proprijs, proprie, & dilucide rem demonstrantibus, non ambiguis, non longius translatis, tum etiam vsitatis; nam obscura sunt, quæ in vsu non sunt; verborum quoque continuatione nec longa nimis, nec perturbata: rebus vero, si, ut quodq; primo gestum est, ita primo exponatur: nō erunt disceptæ sententiæ, nō præpostera tēpora, nō confusa personæ, distincta omnia rebus, personis, temporibus, locis, causis. Præter hæc suauitate quadam est condienda narratio. nam quæ undique concisa, & inornata est, agrestis, horrida, & confusa videtur: & suauitas facit, ut breuiora sentiantur, quæ delectant. Aspergendi quoque sunt interdū affectus quidam vel commiserationis, vel odij, vel admirationis. Desiderabunt aliqui præter hæc virtutes dignitatem, & magnificentiam: sed neque omnia similiter eundem splendorem admittunt; & amplitudo verborum solum magnitudini rerum conuenit, neq; attollenda humilia, neque deprimenda sunt grauiā, atque hæc est dignitas. Unam ego præ cæteris virtutem in narratione suspicere, & admirari soleo magnā diluciditatis procreatricem euidentiam, à Græcis dictam εὐαγγελίαν, ita rem exprimentem verbis, ut non solum ad aures illam deferat, sed etiam sub oculos subiiciat. Cuius illa sunt apud Salustium, Spectaculum horribile in campis patentibus sequi, fugere, occidi, capere,

pere; equi atque viri affecti, ac multi vulneribus acceptis neque fugere posse, neq; quietem pati, niti modo; ac statim concidere, postremo omnia, qua visus erat, constolata telis, armis, cadaveribus, & interea humus infecta sanguine. Atqui dictio prudens, & morata sit; in qua civilis quædam sapientia, & honestas eniteat. Quas ob res historicus breuitatem in primis queret puram, et illustrem, crebrasq; sententias, et densas coagmentabit, exequabitq; (ut Salustius loquitur) dicta factis orationis tractu leni, & temperato. Nos hæc breuiter: ad Rhetores, qui plura.

De Difficultate scribendi.

CAP. XV.

HIS, atque huiusmodi præceptis artificium historia componitur: quæ tum scriptorum autoritate, & exemplis, tum Rhetorum artibus, atque doctrinis confirmari possunt. Nunc demonstranda sunt, ea, quæ in scriptore inesse debent, & scribendi simul difficultas aperienda, quæ meo iudicio gravis, & ingens est. Nam aut vetera scribimus, quorum memoriã ex scriptorũ monumētis accepimus, aut equalẽ memoriã at atis nostra persequimur. Si eorum, quæ etate nostra gesta sunt, historiam scribere velimus, in magnas difficultates, & pericula incurremus. Primum animi commotiones aderunt, quæ mentem huc, illucq; impellent, insurget amor suorum, contra stabit inimicorũ odium: è quibus reliquæ perturbationes oriuntur. quæ ceca sunt, & finguntur, quod iudicium impediunt, ne videat quid deceat, quidq; honestum sit. Quarum tractatio eius philosophi mihi propria videtur, qui circa
mores

mores, virtutesq; versatur. verū oratores eam sibi sumpserunt, quoniam in illis sedandis, & commouendis potissimum elaborarēt. Sed ne aliò vagari videar, ad id, quod propositum est, reuertar. Aio igitur affectus animi impedimento esse, quo minus rem sincere narremus, & maximam virtutem esse in scribendo neque hostili animo esse in hostes, neque in suos amicos, sed in utranque partem aequo. Quod si neutrius partis erimus, à quibus nam facta discemus? Odiorumq; discrimen non vnius modò personæ, sed etiam gentis, & populi non tibi videtur graue, si malefacta reprehenderis? Accedit quòd res ipsæ neque omnes ab uno cerni possunt, neque uno, eodemq; modo ab omnibus narratur, sed prout quisq; (sicuti Thucydides inquit) aut in alterutros animo est propensior, aut res gestas reminiscitur. Quis ad hæc hostium vniuersa consilia (ut reliqua omittam) percipiat? quis etiam suorum? Esto, multorum familiaritate utatur: et quàm multa occulta sunt? quàm multa diuerso modo explicantur? Legi ego sæpe literas vel clarorum virorum; in quibus longe aliter res scribebantur: audiui etiam illustres viros interdum rem eandem non eodem pacto recensuisse, aut quia rem ipsi non perinde ut alij accepissent, aut quoniam aliter affecti essent, aut quia non simili ratione consilia exponerent, aut quoniam ita sentirent. Dissimiles quippe sunt hominum sensus, nihilq; est in humanis, quod affectu aliquo non corrumpatur. Illudq; est luce clarius ipsos principes viros, à quibus ut pote rerum authoribus percipi possent consilia, decreta, imperia, causæ, unde omnis euentorum pendet cognitio, sui potius amantes, quàm veritatis; sua, suorumq; benefacta potius augere, & errata con-

tege-

regere, quàm aliena: ac credibile est eos, qui principii familiares sunt, ad ipsorum gratiam facilius inclinari. Adeo in occulto est veritas. Quapropter desino mirari, si veteres illi rerum scriptores inter se quâdunque dissenserint. Nec præterea minus arduum est aliorum satisfacere voluntatibus; quoniam (ut sentit Salustius) plerique, quæ delicta reprehenderis, malenolentia, & invidia dicta putant; ubi de magna virtute, atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisque facilia factu putat, æquo animo accipit, supra ea veluti ficta pro falsis ducit. Quantus præterea labor videndi, interrogandi, audiendi, notandi, scribendi? At verò fidei periculum minus timetur, cum præterita scribuntur multorum iam literis, & opinionibus confirmata: quæ vel propter scribentium auctoritatem, vel antiquitatem olim apud omnes fidem obtinuerunt. Nam à libris tum fides, non ab hominibus petenda est, nihil addendum, nihil demendum, ita reddenda omnia, veluti accipiuntur. Sed tamen non modice impense fient in omnibus libris undique comparandis, nec parvus labor in his legendis infumetur. Quem laborem minuit typorum, quibus litera imprimuntur, inuentio, cælestis quidem illa, & proculdubio diuina, quæ tantas attulit humano generi utilitates, si non multorum studia relaxaret. Siquidem permulti, quoniam indicem habent earum rerum, quæ libris continentur, quasi earum scientiam typorum præsidio consequuti sint, in legendo studium, & in discendo diligentiam remittunt; fiuntque scienter ignari, & graviter imprudentes. Quid in tractandis historiis, & tot virorum monumentis cognoscendis quo studia, quo labore, qua cura, & diligentia opus erit? Et quantis
vigi-

vigilijs, & lucubrationibus ea putas perfici debere; quæ immortalitati, & æternitati consecranda sunt?

De Historico

CAP. XVI.

ATQVE hæc in re: quæ vero in historico requirantur, ex his, quæ dicta sunt, possumus intelligere. Lucianus prudentiam, & exercitationem in historico desiderat. Prudentiam vocat civilium actionum intelligentiam, quæ causas perpendat, consilia inuestiget, quid temerè, quid ratione gestum sit diiudicet, & euenta unde orta sint aperiat, & quid quamque rem sequatur doceat, constanterq; decernat quæ laudanda sint, quæ contra vituperanda. Equidem si prudentia est rerum agendarum ratio, & hominum actiones historia complectitur, sancitq; bonas, & malas veluti legumatrix, quis illas rite expresserit, quis de illis iudicium suum bene tulerit, nisi vir prudens, & expertus, multarumq; rerum peritus? Quam prudentiam ille ducit esse donum nature: verum si præceptis ullis confirmatur (et docetur porro virtus, ut doctissimi viri senserunt) & historicus informandus illis est. Quæ quoniam à philosopho morali petuntur, non equidem natura modo, sed etiam doctrina, & usu prudentem historicum quero, non vulgarem, & rudem, atque indoctum rerum humanarum, qui ineptias fabellasq; conscribat. Tum si Rhetores oratorem illum suum bonum volunt, cum veritatem quandoque obuelet, cum multa comminiscatur, cum multa sæpe dissimulet, cum sæpius ad gratiam, & voluptatē loquatur ipsorummet Rhetorum præceptis, atque artibus instructus, non ego bonum historicum desiderabo non
libi-

libidini emancipatum, non cupidum auri, non inanis gloriae appetentem, sed modestum, liberalem, virtutis studiosum, & quod maxime ad sincere scribendum valet, nullis affectibus seruientem; qui nec metuat quenquam, nec ab ullo quicquam speret, vel si Alexander sicut in Chytum acerbis existat, vel tanquam Luceius a Cicerone etiam, atque etiam rogetur ut vehementius res suas ornet, quam sentiat, in eoque leges historiae negligat, sed tanquam bonus iudex, & incorruptus censor libero, & equo animo vitia damnet, virtutesque commendet: ne veluti Salustius a Dione Nicæo reprehendatur, quod is ipse vitis sit inquinatus, quæ in alijs carpit. Præterea solertem illum volo in inquirendo, optoque illi intelligens in eligendo, & collocando iudicium. Ad hæc multis artibus eruditum, scribendiq; doctrina apprimè imbutum: Nam præter moralem philosophiam quis non videt illi geographiam esse perdiscendam? cui describenda sunt loca, urbes, populi? atq; ad hæc ipsa utilem esse peregrinationem, et artem pingendi, quo fidelius, & clarius exprimat ea, quæ descripturus est loca? Illi quoque utiles sunt artes ea, quæ bello, quæ ciuiliū rerum administrationi, quæ reliquis humane vitæ vsibus necessariae sunt. Et ne artes omnes, & doctrinæ subicere uni videar, unam artem oratoriam non dicam historico utilem, sed propriam illius puto, non solum in concionibus, quæ dicendi artificio componuntur, sed etiam in reliqua dictione. Quæ dictio exercitatione, & stylo, qui est bene scribendi magister, comparatur simul, & confirmatur semper ad optimorum scriptorum conformanda imitationem: quorum vestigia seruan-

tes ab omni reprehensione tuti simus, & parem, si Deo placet, laudem consequamur. Illa vero quid opus est dicere, quæ per se ipsa nota sunt, ut tempus sit, atque otium, ne alijs curis, & negotijs occupetur animus, & impediatur? Nam Ciceroni historia neque institui potest nisi preparato otio, nec exiguo tempore absolui. Et quod ille de se ipso, hoc de se quisque ingenue fatebitur, quod animi pendere solemus, si alio traducimur, cum semel quid orsi sumus; nec tam facile interrupta contexamus, quam absolvimus instituta. Caterum bonam valetudinem, ingenium ad historiam, facultates, & opes, & quæ sunt huiusmodi, quæ alij artifices in fingendis suis ponere solent, quoniam per se cuique nota sunt, omitto: quæ ut adsint pluribus monere non tam esse prudentis mihi videtur sæpe, quam ignari quid dicat, & rebus superuacaneis redundantis. At bene Plutarchus ei, qui scripturus est historias, sentit illustrem, & opulentam urbem incolendam esse, ac præcipue liberalibus artibus florentissimam, tum ob copiam librorum, tum ob nobilium virorum consuetudinem. et mihi eorum, quæ scribuntur, non modo cognitio, sed etiam usus, & experientia pernecessaria videtur, ut bene, prudentèrque scribantur. Si prudentiam igitur spectemus, si mores, si nitorem orationis, si multarum rerum doctrinam, intelligemus summi oratoris in dicendo, & magni ac prudentis viri in sentiendo esse historiam scribere: ut merito historici docti & timorum hominum iudicio sapientes semper existimati sint. Nihilominus quod de poetis Horatius

Scribimus indocti, doctique poemata passim, de historicis idem dici potest. Nam communi quodam morbo sicut *Abderita* (quemadmodum vocatur *Lucianus*) omnes una laborare videmur. Omnes enim cum bellum aliquod geritur, ad scribendum sese conferunt vel ignari unde incipiendum, ubi finendum, quæ dicenda, quæ omittenda, quo ordine singula exponenda, qua arte coniungenda, quo ornatu vestienda sint. Patet igitur quantum hi fallantur, qui putant nullum esse artificium historiae. Neque si prudens vir hæc per se ipse percipiat, nulla erit historiae scribenda ratio, & doctrina. Nam quid aliud est doctrina, quàm summi virorum legibus instructa, & conformata prudentia?

De legenda Historia,

CAP. XVII.

ET magni quoque viri est, prudentis, et boni veros fructus ex historiarum lectione colligere: qui videlicet rationes rerum diuinas, humanasque percipiat, qui feligat morum optima documenta, quæ eadem, qua vitam suam, honestatis norma, & regula aliorum facta metiatur, in quo multa locorum cognitio, mira virtutum, vitiorumque scientia, singularis magnarum rerum doctrina, & eruditio insit. Quod si *Aristoteles* non solum ætate iuuenes, sed etiam moribus reicit ab ethices lectione, quod ex affectu viuentes, & rudes vim eius perspicere nō possent; & nos eosdē iuuenes ab historia excludemus hoc certē magis, quo difficilius est agenda-
rum rerum proprias rationes, quàm communes cogno-

scere; & usus est ipsa cognitione praestantior. Non enim historia ad delectationem, sed ad utilitatē quaesita est, ut viuendi rationem exemplis doceret, quae potiora sunt ad mouendum, quàm verba; siquidem homines vehementius imitatione excitantur. Sed alij gloriosis quibusdam nominibus, & factis solum delectantur ad colloquendum magis, quàm ad agendum parati: alij sola historia suauitate capiuntur: paucos mouet sapientiae studium, emulatioque virtutis; quoniam pauci honestatis faciem, & pulchritudinem vident. Neq; moralis philosophia sola cognitione contenta est: & qui ad philosophiae praecepta exempla adiunget, is magnos fructus ex historia capiet, ac perfectam, et absolutam sapientiam consequetur. Quod praestantes illos viros fecisse certum est; qui ad magnorum hominum imitationem se ipsos effingentes aut similibus, vel dissimilibus, contrarijsue exemplis tanquam regula admotis quae agenda, quae negligenda essent, acriter inspexerunt. Quamobrem si non ad mouendos affectus, & leniendos, sicut poetica, sed ad regendum animum pertinet, non cuiusq; est, sed magni, & prudentis hominis historiarum tractatio; & historias qui prudenter scripserit, utiliter etiam legerit. Et bene Quintilianus, Historiarū (inquit) diligens lectio, non tamen usque ad superuacaneum laborem occupata: persequi quod quisque unquam vel contemptissimus hominum dixerit, aut nimie miserie aut inanis iactantiae est, & detinet, atq; obruit ingenia melius alijs vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest. Ergo in notandis temporibus, populorum ingenijs, moribus ciuitatū,

in animaduertendis rerum consilijs, actis, & euentis, in discendis excellentium hominum factis, & nominibus, colligendisque facete, grauitate, & sapienter dictis, quæ vocantur ἀποφθέγματα, & in his, quæ valent ad perfectam vitæ rationem, & elegantiam doctrinæ, ad imitationem virtutis, et fugam vitiorum, non in leuibus rebus, et inanibus historiæ prudens lector occupabitur. Qui quidem historiæ fructus & utiles sunt, & suauis: ut quanta in scribendo est difficultas, tanta sit in legendo utilitas vitæ, animique voluptas.

FINIS.

APPROBATIO.

Nihil habet sanctæ Romanæ Ecclesiæ fidei contrarium, aut Reipubl. offensiuum: quod attestor

Sebastianus Baer Delphius, insignis
colleg. Eccles. S. Mariæ Hantuerpiens.
Plabanus & Canonicus.

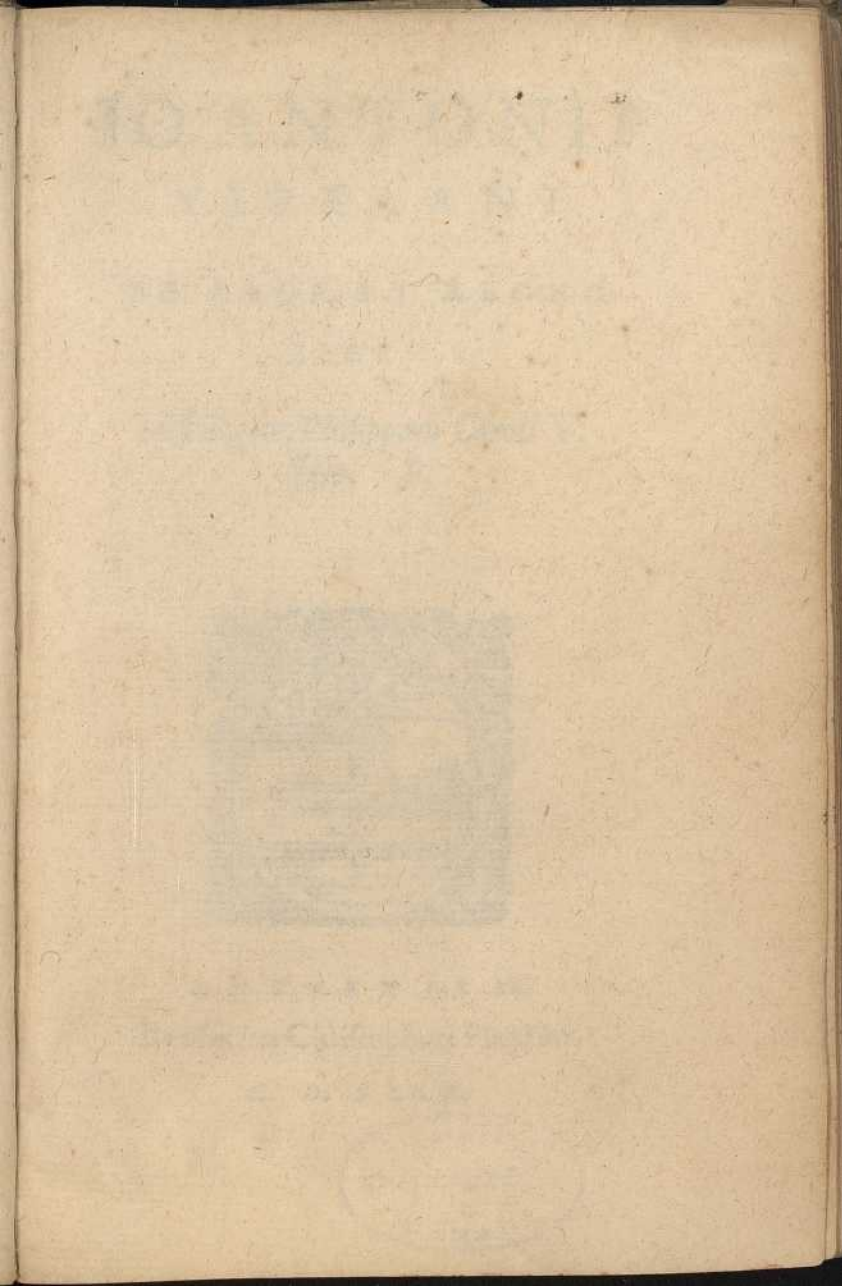
PRIVILEGIUM.

CAUTUM est Regio Privilegio, nequis alius
præter Christophorum Plantinum Typo-
graphum iuratum, *Viperani de Historia scribenda li-
bellum* imprimat, aut alibi impressum vendat hinc
ad sexennium, sub pœna cōfiscationis librorum,
vt latius patet in literis datis Bruxellæ, xvi. No-
uembr. Anno M. D. LXVIII.

Subsign.

De Witte,

LIOTEC

Dr. Boq. And the Mors
V

tem
an
me

refert

